

TANITMA: Eduard Mijit'in "Kültegin" Piyesi**İlker TOSUN¹****Kültegin Piyesinin Tarihsel Arka Planı**

Tarih kuşkusuz, tüm güzel sanat dalları için vazgeçilmez ve son derece verimli bir kaynaktır. Sanatçılar kimi zaman hitap ettikleri halka, geçmişten gelen ilhamla daha büyük işler yapabilme gücü aşılama niyetiyle; kimi zaman güncel sorunların kaynağı olarak gördükleri geçmişi sorgulama gayesiyle; kimi zaman da sadece modern hayatın dar koridorlarında sıkışmış okuyucularına egzotik bir kaçış fırsatı sunmak için eserlerini tarihse konular ve kişiler üzerine inşa ederler.

Örneğin Shakespeare'in Roma tarihinden ilham alarak yazdığı Julius Caesar, Antonius ve Kleopatra ile Coriolanus gibi dramlar, İngiltere'nin Elizabeth çağında, sürekli istila edilen bir ada devleti olmaktan çıkıp "üzerinde güneş batmayan" bir imparatorluk olma süreci ile ilgilidir. Bu dönemde İngilizler, İspanyolların hâkimiyetine son vermişler, kendilerini artık Roma İmparatorluğu ile kıyaslamaya başlamışlardır. Devrin bu temayülü Shakespeare gibi pek çok edebiyatçının eserlerine konu olarak Roma İmparatorluğu tarihini seçmelerine neden olmuştur. (Korkut 1997: 5). Namık Kemal'in Hugo'nun Cromwel eserinden ilhamla yazdığı Celaleddin Harzemşah piyesi ise geçmişle hesaplaşma ve ibret alma hedefiyle, İslam dünyasının içine düştüğü durumu ve İslam birliğinin zarureti ortaya koymaya çalışırken (Töre 2016: 35) daha sonraki yıllarda kaleme alınan Yaşar Nabi'nin Mete (1932), Faruk Nafiz'in Akın (1932), Özyurt (1932) gibi piyesleri yeni kurulmuş Türk Cumhuriyetinin ulus devlete dayalı kültürel kimliğini güçlendirme amacı taşımaktadır (Şengül 2002: 1954-1955). Günümüzde her daim 'çok satanlar listesi'nin başında yer alan Dan Brown, romanlarında tüketici, aceleci ve çabuk sıkılmaya müsait modern şehir insanlarından müteşekkil okuyucularına, ancak bir tur rehberi kadar tarih tattırır ve onlara tarihi bir egzotizm fırsatı sunar.

Eduard Mijit'in Kültegin piyesinin arka planında ise yazarın memleketi olan Tuva Cumhuriyetinin Türk tarihi açısından eşsiz bir konumda bulunması yatar. Günümüzde Tuva Türklerinin yaşadığı topraklar, tarihin erken dönemlerinden itibaren çeşitli Türk kağanlıklarının hüküm sürdüğü bir coğrafya olmuştur. Moğol Hanlıkları, Çin İmparatorluğu, Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu tarafından idare edilen bu bölge, her daim bir Türk yurdu olarak kalmıştır. Bundan dolayı Tuva Cumhuriyetinde Türk tarihinin çeşitli dönemlerine ait izler bulmak mümkündür. Örnek vermek gerekirse Uygur Kağanlığı yapılarından Por-Bajın, Tuva'da Tere-Höl gölü üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bu sahada Yenisey Kırgızlarının bakiyesi olan Çaa-Höl, Kara-Bulun, Hemçik-Bom, Demir-Sug, Bay-Bulun, Elegest gibi çok sayıda runik harfli yazıt bulunmaktadır (Kormuşin 2017: 155-315).

Tuva Türkleri de tıpkı Sovyetler Birliğinde yaşayan diğer topluluklar gibi, büyük bir kültürel travmaya neden olan Stalin dönemi repressiyalarından nasiplerini almışlar, kamlar (şamanlar) ve lamalar tutuklanmış, toplama kamplarına hapsedilmiş veya öldürülmüştür. Bu iki inanç sistemine ait dini yapılar ve kutsal alanlar tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır (Fridman 2002: 180). Buna rağmen Tuva Türkleri Göktürkler başta olmak üzere ülkelerinde izler bırakan diğer Türk kağanlıklarını da kendi tarihlerin bir parçası olarak kabul edip benimsemişlerdir. Özellikle Sovyetlerin yıkılmasının ardından başlayan nispî serbestlik döneminde Yu. L. Arançin'in redaktörlüğünde hazırlanan "Kültegin, Burungu Türk Turaskaaldarı" (1993) adlı çalışma Tuva Türklerinin Göktürkleri tanınmasında ve

¹ Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ilker.tosun@klu.edu.tr [Tanıtma yazısı kayıt tarihi: 7.4.2018-kabul tarihi: 17.4.2018]; DOI: 10.29000/rumelide.417515

benimsemelerinde önemli bir yere sahiptir. Bu eser, Tuva Cumhuriyeti Hükümeti'nin kararı ile tüm Tuva okullarına ve kütüphanelerine dağıtılmış ve Eski Türk edebiyatının okullarda "Ataların Canlı Sesi" (Öğbelerinin Dirig Ünü) öğretim programı ile okutulmasına karar verilmiştir (Samdan 2003: 6). Bu çalışmanın yanı sıra Z. B. Samdan, D. A. Monguş ve M. A. Simçit'in birlikte hazırladığı "Kül-Tegin, Orhon-Yenisey Bijimelderi VI-VIII vv." (2003) ile E. Tanova'nın "Külük Tajı" adlı eseri de Tuva Türklerinin Göktürk Kağanlığı dönemine olan ilgilerini gösteren eserlerdir (Koçoğlu 2007: 476-491).

Eduard Mijit ve Eserleri

Kültegin piyesinin yazarı Eduard Bayroviç Mijit, 22 Nisan 1961 tarihinde Tuva Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin (Tıva ASSR) Ulug-Hem rayonu, Torgalg köyünde dünyaya gelmiştir. 1993 yılında, Tomsk'ta M. Gorkiy Edebiyat Enstitüsünü bitiren Mijit, Tıvanın Anıyaktarı (Tuva'nın Gençleri) gazetesinde redaktörlük, Ulug-Hem edebiyat dergisinde editörlük yapmıştır. Tuva Cumhuriyeti Ulusal Müzik ve Drama Tiyatrosu ile TİGİ'de (Tuva Sosyal Bilimler Enstitüsü) görev alan yazar, Kezerni Baldızı (1990), Buzundular (1992), Kazırgılıg Kuduktun Kıygızı (2002), Bödüün Oduruglar (2006), Tuman Öttür Otçugaştar (2008) kitapları; W. Shakespeare, A. Ostrovskiy ve A. Puşkin'den yaptığı çeviriler ve içinde Kültegin, Kim Sen, Sübedey-Maadır?, Kara-Dagnı Kazırgızı, Örgül, İyeni Inakşılı, Çaŋgı-Inakşıl, Çirgilçinner piyeslerini topladığı Örgül (2010) adlı çalışmasıyla tanınmaktadır (Kombu 2012: 147-149).

Eduard Mijit, piyeslerinde hem tarihi, hem de günümüze ilişkin konuları işlemiş, ölümsüz temalara yer vermiş ve kahramanların hayatlarını tüm yönleri ile dolu dolu incelemiştir. Piyelerde politik, felsefi, psikolojik ve mistik konular, insanların arasındaki grift ilişkiler gözler önüne serilmiştir. Bu eserlerde işlenen temalar ile kahramanların kaderleri ve hayata bakışları bir sarmal gibi iç içe geçmiştir. Ayrıca piyeslerde dostluk, aşk, kötülük, özgürlük, geleceğe dair sorumluluk, inanç, hayat ve zaman, hatalar ve hatalarla yüzleşme konuları derinlemesine ve gerçekçi bir şekilde ele alınmıştır.²

Kültegin Piyesi

Yazarın 1999 yılında tamamlayıp oğlu Aydemir'e adadığı Kültegin piyesi, Eduard Mijit'in diğer piyeslerini de içeren Örgül adlı çalışmada yer almaktadır. Piyenin şahıslar kadrosu şöyledir: *Kültegin*: Türk prensi, komutan; *Bilge Kağan*: Kültegin'in ağabeyi; *İlbilge Kadın*: Kültegin ve Bilge'nin annesi; *Moçur* veya *Kapagan Kağan*: İleriş Kağan'ın küçük kardeşi, Kültegin ve Bilge'nin amcası; *Kuçük Han*: Moçur'un oğlu; *Tonukök*: Türk kağanlarının aksakallısı; *Eres-Turan*: Kültegin'in yakın dostu; *Kök-kıs*: Eres-Turan'ın annesi; *Ak-Sıldıs*: Kültegin'in sevgilisi, eşi; *Kudus-ool*: aklının da deliliğinin de hudutları bilinmez bir kişi; *Aşıde Yuan-çen*: Çin'de eğitim almış bir Türk beyi; *Alp Eletmiş*: Türk komutan; *Yegin-Silig Bey*: Türk komutan; *Likeng*: Çin elçisi; *Çinli kadın*; sahnede görülmeyen, sadece sesleri duyulan çok sayıda halk, savaşçı ve bir kurt.

Manzum olarak yazılan piyes (Tuv. şii) prolog, her biri üçer sahne (Tuv. körgüzüg) ihtiva eden üç perde (Tuv. köjege) ve epilog bölümlerinden oluşmaktadır. Kültegin piyesinin olay örgüsü şöyle özetlenebilir:

Prolog: Oyunun prolog bölümü, bengütaşların dikili olduğu bir bozkır manzarası ile açılmaktadır. Arka fonda epilog bölümünde de simetrik olarak tekrarlanacak olan çekik ve keski sesleri duyulur. Giderek

² Bu ifadeler, eserin giriş bölümünde yer alan isimsiz incelemeden alınmıştır.

artan bu sesler, İlteriş Bengütaşının taş kazınma sesleridir. Bu sesleri, İlteriş'in ölüm haberini alan halkın feryatları bastırır:

Çon
A, halak, halak, halak!
Albatı çonga- biske
Ada bolgan kagaanıvıs
Aji-töli, bisti kaggaş,
Aal-oranından, amı-tınından
Adırıldı!
Adırıldı!
Kamgalaçı, başkarıkçı
Hayıralıg kagaanıvıs
Haylıg tabgaç-kıdattarın
Kajar sözüne alıskaş
Kara bajın çerge saldı!
Halak, halak!
Halak, halak!
Kayı-daa talavıstan
Hannıg, karalıg dayzınnar
Hartıgalar deg, şüügedep
Kazırğı deg, haldap keerge
Haanıvıs çok, kamgalal çok
Kançaar bis am?
Halak, halak!

Halk
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Bize, tebaasına
Bir baba olan kağanımız,
Evlatlarını, bizi bırakıp
Ülkesinden, canından
Ayrıldı!
Ayrıldı!
Hamimiz, önderimiz
Sevgili kağanımız
Mel'un Tabgaç-Çinlilerinin
Yalan sözüne kanarak
Karabaşını yere saldı.³
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!
Her bir tarafımızdan
Eli kanlı, zalim düşmanlar
Şahinler gibi
Kasırga gibi, saldırap geldiğinde
Kağansız, koruyucusuz
Ne yapacağız biz?
Ah, eyvah, heyhat, ne çare!

1. perde:

a) birinci sahne: Birinci perdenin ilk sahnesinde Tonukök (Tonyukuk) İlteriş Kağan'ın ölüm haberini halka verir ve yaklaşan Çin tehlikesine karşı onları cesaretlendirir.

Tonukök
Türkterim! Bedik begler, maadırlar!
Türegdeldi, aldarnı-daa körüp çoraan
Tümen-tümen çıldarda-daa ölip çitpes
Türlüg bolgaş çorgaar hostug töreen çonum!
Muñ-muñ çılda adı çitpes
Bumin bile İsteminiñ
Aldar-adın, izin salgaan
Aji-töli- kök türk çonum!
Çügile bis dees, çonu-la dees
Çüree ıstap, aarıp çoraas
Sürlüg küştü mööñnep, çıp
Süldevisti örü tırkan
Albatı çon, silerni dees
Ajıg derin, kızıl hanın
Haram çokka örgüp çoraan
Kagaanıvıs çoruy badı!
Deedi bedik oruu-bile
Denger-Deernin şeriındive
Erte deere bisti kaggaş
Elteriş haan çoruy bardı!
 ...
Adazı çok ösküster deg
Artkan-dır bis, bodanıñar!
Am baza-la biyee heveer
Aravısta adaannajıp

Tonukök
Türklerim! Yüce beyler, bahadırlar!
Yoksulluğu yaşamış, şan kazanmış
On binlerce yıl boyunca var olacak
Muhteşem ve mağrur hür halkım!
Binlerce yıl boyunca adı silinmeyecek
Bumin ile İstemi'nin
Şanını, izlediği yolu miras alan
Evlatları- Göktürk Halkım!
Sadece bizim için, halkı için
Yüreği çarpan,
O müthiş güce sahip olan
Bayrağımızı arşa çeken
Buyruğundaki halk için, sizin için
Acı terini, kızıl kanını
Cömertçe feda eden
Kağanımız göçüp gitti!
O yüksek, ulu yol ile
Gök Tanrı'nın ordusuna katılmak için
Bizi erkenden bıraktı,
İlteriş Kağan göçtü!
 ...
Babasız öksüzler gibi
Kalakaldık, düşününüz!
Şimdi dahi eskiden olduğu gibi
Birbirimize düşmanlık edip

³ Kara bajın sal-: Tuva Türkçesindeki ölümle ilgili çok sayıdaki örtmece sözden birisidir. Bkz. Tosun, İ. (2017). "Tuvacada Ölüm ile İlgili Örtmeceler", Tuva Araştırmaları, (Ed. Ahmet Aydemir, Mevlüt Erdem), s. 165-184, Ankara, Grafiker Yay.

Toglap, hadaap bürüler deg,
Too-bıdarap, taraar bis be?!
Olça haygan şö-börüler deg,
Ol-bo çükte dayzınnarga
Bahglangan adıg ıškaş
Bajıvıstı alızr bis be?!

Am baza-la kıldattarın
Avıyaastıg sözün dıynap
Örgün çonnuñ kızıl küjün
Örgüp berip, türeer bis be?!
Kıldattarga şerig kıldır
Hıp deen çalu ooldarmı,
Kıldattarga kaday kıldır
Kıstarıvıs beer bis be?!
Avıyastıg kıldattarın
Aldın-hümüş, çıçu-torgu
Eldep-ezin aragazı
Ugaan-çürek sularadıy,
Uygu Dögeer kara taakpı
Çonuvustıñ karaan duğlap,
Soruk-küjün koşkadır be?!

Çerivisti, çurtuvustu
Ögbelerden salgap algan
Öndür ulug kürünevis
Örtee turbas, hostalgavıs
Öştüglerge alızr bis be?

Ufalanan yapraklar gibi,
Dağılıp gidecek miyiz biz?
Av peşindeki çakallar gibi,
Bizi kuşatmış düşmanlara
Yaralı ayı gibi,
Başımızı teslim edecek miyiz?

Şimdi de Çinlilerin
Yalanlarını dinleyip
Halkımızın gücünü
Haraç verip yokluk içinde kıvranalım mı?
Çinlilere asker olsun diye
Gencecik oğullarımızı,
Çinlilere cariye olsun diye
Kızlarımızı verelim mi?
Hilekar Çinlilerin
Altını, gümüşü, ipek kumaşları
Çeşit çeşit içkileri,
İnsana aklını yitirten
Kendinden geçirten afyonu
Halkımızın gözünü karartıp
İradesini zayıflatsın mı?

Yerimizi yurdumuzu
Atalarımızdan miras kalan
Büyük, yüce devletimizi,
Paha biçilmez hürriyetimizi
Bunlarla değışir miyiz biz?

Ancak, Çin'de eğitim almış ve bir Çin adı taşıyan Aşıde Yuan-çen, Çin'e karşı sefere çıkılmasına şiddetle muhalefet eder. Piyesin diğer bölümlerinde Kültegin ve Göktürklerle büyük bir ihanet içerisine girecek olan Aşıde Yuan-çen'in bu sözleri Türk bahadırlarının büyük bir tepkisini çeker:

Aşıde Yuan-Çen

Deedi begler! Maadırlar! Oojurganar!
Aas-ejik, sös-salgın dep utpayn körger!
Dedir onu egidip ap şıdavas bis.
Am-daa eki bodanıñar, bodanıñar!
Şaandan tura çerle ındıg bolgay siler.
Çalbuştalgan çugaa-söstüg kiji körgeş,
Çandır, soora dıynay sal-la, aayı-bile
Çahm, haya kırından-daa şurap bolur
Üye-düpte, ölgen-çitken ögbelerniñ
Ertken, bargan aldar-adın adap-surap,
Üymeen odun kıpsır bis dep eşkedeveyn,
Erte deere bodanıñar, bodanıñar!
Egüür şagdan amdıga deer
Egeertinmes baylaktarlıg
Emgetikçok aq-şeriglig
Ertem-bilii bajın aşkan
Ulug Kıdat- çül ol deerzin
Utpayn körger, ovaarnıñar!

Yegin-Silig Beg

Çangıs iye tölderi deg,
Çangıs dıldıg aymaktarnı,
Börü uktug kök türk çonnu,
Böle-Haara çıptar bolza,
Kıldattarga udur turgaş,
Kıra şavar küş çok dep be?
Kıdat ertem çedip algaş,

Aşıde Yuan-Çen

Asil beyler! Bahadırlar! Sakin olunuz!
Ağız kapı, söz rüzgâr sözünü unutmayınız!
Ağızdan çıkan sözü geri döndüremeyiz.
Şimdi çok iyi düşünün, düşünün!
Eskiden beri hep böyleydiniz.
Ateşli nutukları dinleyip
Doğru düzgün düşünmeden
Yalçın kayaların üzerinden atladınız.
Çok eskiden ölüp yitmiş atalarım,
Geçmiş gitmiş şanı anıp
İsyen ateşi yakalım diye acele etmeyin,
Önce iyice düşünün, düşünün!
Çok eskiden beri
Bereketli ve zengin toprakları,
Sayısız orduları olan
Çok büyük irfan sahibi
Büyük Çin'i
Aklınızdan çıkarmayın, dikkatli olun

Yegin-Silig Bey

Tek bir anadan doğmuş çocuklar gibi
Aynı dili konuşan boylar,
Ataları kurt olan Göktürk halkı,
Bir araya gelse
Çin'e karşı duracak,
Onları yenecek güce sahip olmaz mı?
Çin erdemiyile yetişince

*Kıdat kişi apardıñ be?
Çüge-le sen olarlarga
Çüdüp çoruur amıtan sen?
Adın bezin türk eves-tir,
Aşıde Yuan-Çen, t'fu.*

*Yegin-Siliğ beg, men
Elteriş kaganı
Çaŋgıs sösten söglep
Sagındırıp köreyñ.
Kagaan diriğ çorda,
Kaş-la çıl işinde
Kırılır çetken bistiñ
Hınıvıs-daa tottu!
Elep, samdarargan,
Ektivis-daa bütti!
Hörekterde ot-daa
Hörleelenip kıptı!
Er çürektig
Elteriş kagaan
Şıdattınmas üüle-herecti
Çıldır idip şıdaptı ıskajıl!
Çeje-çeje dayzınnarnı
Çerge çedir mögeytipçik?!
Tililettirgen çeje çonnu
Dis kırınğa olurtupçuk?!*

*Çinli mi oldun?
Neden sen onlara
Tapiyorsun?
Adın bile Türk adı değil
Aşıde Yuan-Çen, yuh sana*

*Ben Yegin-Siliğ Bey
İlteriş Kağan'ı
Tek bir sözle
Hatırlatayım:
Kağan sağken,
Birkaç yıl içinde
Kırılıp giden bizlerin
Karnını doyurdu,
Sefil olmuş bizleri
Giydirdi, kuşandırdı.
Göğsümüzde ateşler de
Tutuşup yandı.
Yiğit,
İlteriş Kağan
Zor vazifesini
Yerine getirdi.
Sayısız düşmanını
Yere çalmadı mı?
Başlıya baş eğdirip
Dizliye diz çöktürmedi mi?*

Tonukök, Göktürklerin asaletini ve Türk töresinin gücünü Aşıde Yuan-çen'e şu sözlerle hatırlatır ve töre gereği kağan olarak İlteriş'in kardeşi Moçur'un kağan olması gerektiğini belirtir:

Tonukök

*Udup çoruur kök ögbelig
Ulug Kök Türkter- bistiñ
Kürünevis baştap çoruur
Küçülüğ haannarvıstıñ
Üre-salgıl, ha-duñmazı
Üstüp-tönüp çitken eves?!
Ulus çonga hündütkeldig
Ugaannıglar am-daa kövey.
Üye-düpten kök türk çonnuñ
Ürep bolbas yozuzu bar.
Kalgan kagaan düjülgezın
Kadı töreen duñma salgaar,
Ooñ soonda katap eglir
Oglu onu salgaar çüve!
Monu çerle hajıtpaalı,
Moçur biske kagaan bolzun!*

Tonukök

*Soyu bozkurtlardan gelen
Yüce Göktürkler, bizim
Devletimizi yöneten
Kudretli kağanlarımızın
Evladı, kardeşleri, soyu
Kesildi mi?!
Halkın saygı duyduğu
Bilgeler şimdi de çok.
Eskiden beri Göktürk halkının
Sarsılmayan bir töresi var.
Vefat eden kağanın tahtına
Birlikte doğduğu kardeşi çıkar.
Ondan sonra töreye göre taht
Ağabeyinin oğluna kalır!
Bu kural, asla bozmamalı,
Moçur bize kağan olsun!*

Beyler arasında Moçur'un töre gereği kağanlığı kendisinden sonra Bilge'ye bırakıp bırakmayacağı, cesareti ve sebat sahibi olup olmaması ile ilgili şüpheler vardır. Ancak bu şüphelere rağmen Türk beyleri Moçur'un kağanlığını desteklerler. Yine töre gereği, Moçur'un ve destekçilerinin itirazına rağmen beylerin de yönetimde söz sahibi olduğunu hatırlatacak bir şekilde yeni kağana vazifesini nasıl yapacağına ve halkına nasıl muamele edeceğine dair sorular sorulmaktadır:

Tonukök

*Al-bodunarnıñ aldar-adı, amı-tını
Azı çonnuñ aldar-adı, amı-tını
Silerlerge kayzı çook, ergimil, haan?
Şütpirliñ sözünjerni manap tur bis.*

Moçur

Tonukök

*Kendi şanıñız mı, canıñız mı
Yoksa halkın şanı ve canı mı
Sizce hangisi daha değerli, saygıdeğer han?
Kararınızı bekliyoruz.*

Moçur

*Meeñ tınım, aldar-adım deerge-le
Meeñ çonum amı-tını, aldarı-dır!*

Benim canım, şanıım,
Halkımın canı ve şanıdır!

Moçur'un verdiği cevap, başta Tonukök ve Yegin Silig gibi beyleri şüphelendirmekle beraber, Aşıde Yuan-çen'in teşebbüsleri ile Moçur, Kapagan adını alarak kağan olur:

Moçur

*Çaa, ındıg-la bolzun, begler!
Çağçıl-yozu aayı-bile
Çaa, eki çurttalganın
Çaagay ejik-taalgazı deen
Kaagan dep attı algaş
Kagaan ergem hüleep tur men!*

Moçur

Tamam, kabulümdür, beylerim!
Töremize göre
Yeni ve güzel hayatımızın
Bereketli kapısı olsun diye
Kapagan adını alarak
Kağanlığı kabul ediyorum!

b) ikinci sahne: Piyes boyunca aydın fikirli, bilge ve evlatları için her şeyi göze alabilecek bir kadın olarak sunulan İlbilge Kadın, yeni kağan seçilen Kapagan'ın o sıralar 12 yaşında olan Kültegin ve 16 yaşında olan Bilge'ye zarar vereceğini öngörerek çocuklarını rahmetli eşine büyük bir vefa duygusu ile bağlı olan Tonukök'e emanet eder. Kapagan ve Aşıde Yuan-çen, Kültegin ve Bilge'nin peşine düştüğünde Tonukök çocukları çobanının eşi Kök-Kıs'a teslim ederek bozkıra kaçar:

Tonukök

*Çırık ugaanmıg İlbilge Kadın
Şınçı adımı bilbes eves sen,
İyi oğlunu meñee dagzır deen
İdegeleñni şınzıdıp kaar men.
Meeñ bodumnuñ-na çılgıçım ööñge
Berge üyeni erttirip alızın,
Öjeennig karak tıp çetpes çerge,
Özüp-doruksun. Oon körgey bis aan.*

Tonukök

Aydın fikirli İlbilge Kadın
Doğru adım nedir, bilirsin.
Emanet ettiğin iki oğlun için
Bana güven.
Çobanımın evinde
Bu zor zamanları geçirsinler.
Düşmanların kindar gözlerinden uzak yerde
Büyüsünler, serpinsinler. Ondan sonrasını göreceğiz.

İlbilge kadın

*Sagjım-daa sagış eves,
Sahm-çolduñ çaygılçaan aa.
Ol-daa kançaar, ındıg-la ıynaan.
Ooldarım-na kançaar irgi?*

İlbilge Kadın

İçim rahat değil.
Kaderleri hakkında müteredditim.
Bu nasıl mümkün olacak?
Oğlanlarım ne yapacak?

Tonukök

*Ajırbas on, ooldar añaa
Aştavas-daa, türeves-daa
Karaçal çon arazına
Kadıg-berge öörensinner!*

Tonukök

Dert etme, oğlanlar orada
Aç, yoksul
Sıradan insanların arasında
Zorluk nedir öğrensinler!

İlbilge kadın

*Ooldarım, meñ sözümnü dıñnap algaş
Ol-la heveer utpayn, saktıp çoruur siler,
Karaçaldar arazına
Kara ögge samdar heptig,
Aştap-türeel çoraas-daa bol,
Amı-tınnıg artarından,
Kaas-koya hepti ketkeş,
Kagaan ööñge çırgap orgaş
Özeer hoy deg, hüindükeldig
Ölürtürü deere be?
Ooldarım siler-le dirig
Omak-sergek artsınarza,
Çügge inçan oojuur men,
Çügge inçan*

İlbilge Kadın

Oğlanlarım, sözümü dinleyin,
Sakın unutmayın, her zaman hatırlayın.
Halk arasında
Kara çadırdı, eski elbiselerle
Açlık, yoksulluk da olsa,
Hayatta kalın,
Süslü süslü giyinip
Kağanın evinde huzurlu yaşayarak
Yetişmiş koyun gibi "saygın" bir şekilde
Ölmek daha mı iyi?
Oğlanlarım, sizler sağ salım,
Güçlü kalırsanız
Sadece o zaman avunurum.
Sadece o zaman.

c) üçüncü sahne: Üçüncü sahnede Kültegin artık gençlik çağındadır. Bozkırda sıradan bir çobanın oğlu gibi kendisini kaçırp bozkıra getiren Kök-Kıs'ın oğlu Eres-Turan ve oyunun ilerleyen bölümlerinde

eşi olacak olan Ak-Sıldıs ile arkadaşlık ederek günlerini geçirmektedir. Eduard Mijit, eserinde Kültegin ve Bilge arasındaki karakter farkını bu sahneden itibaren ortaya koymaya başlar. Kültegin, günleri halkının bozkır hayatını öğrenmeye ayırarak geçirirken, Bilge ise Çinli bir öğretmenden dersler almaktadır:

Bilge

*Oyun, oyun- amdığaa deer bodaar çüven
Oyun-toglaa. Oon soonda kançaar sen am?
Bögün baza çüge destin? Kıdat başkı
Bögün höy-le çaa kiçeel berip kagdı.*

Kültegin

*Çejeni-daa beer bolza, çoor men onu
Sen-daa, seen ol kıdadın-daa – çalgaarançığ.
Hünnü badır nomnar nomçup,
Küdiğernep ora hünzeer.
(koçulap, öttünüp turar)
Yozulug kijizig boluru dep çül ol?
Ol deerge, bodun holga tudup biliri-dir,
Yozu-dürüm aayn-bile çurttaarı-dır.
Onu kançaan çedip aarıl?
Yozu dürümge taarıspas çüveje körbes
Yozu dürümge taarıspas çüve dıñnavas,
Yozu dürümge taarıspas çüve çugaalavas,
Yozu dürümge taarıspas çüve çerle kılbas...
Yozu, yozu... Silerni men dıñnarımga,
Yozulug uygum töktür kiji çordum.
Çüü-daa körbes, dıñnavas-daa,
Çüü-daa kılbas, ıttavas-daa
Şıya dırtkan çangıs-la dort
Çok, men çerle şıdavas men...*

Bilge

*(üze kirip)
Şorun ıynaar, bodun-na bil.
Haan oğlu tağı eves,
Karaçaldar ooldarı deg,
Burunduktaan buga ıškaş
Mugulay boop artkan-la sen!*

*Çamdık ulus bajın küştüğü ajıldadır,
Çamdık ulus şıngannarın ajıldadır,
Bajın eki ajıldadıp çoruur kiji
Kedereze, ulus-çonnu başkara beer.
Maga-bodun ajıldadıp çoruur kiji
Kezeede-le öske kijee başkartır” dep
Başkının bo çugaazı-daa ılaş şın-dır.
Badıtkahn munumda bo körüp tur men.(Çoruptar)*

Bilge

*Oyun, oyun! Şimdiye kadar düşündüğün tek şey
Sadece oyunlar. Ondan sonra ne yapacaksın sen?
Bugün de kaçtın? Çinli öğretmen
Bugün çok fazla yeni ödev verdi.*

Kültegin

*Ne kadar verirse versin, bana ne!
Sen de, senin o Çinlin de sıkıcısın.
Gün boyu kitap okuyup
Kambur kambur oturup gününüzü geçiriyorsunuz.
(dalga geçip, taklidini yaparak)
“Gerçek terbiye sahibi olmak nedir?”
Kendine sahip çıkmayı bilmektir.
Töreye uygun yaşamaktır.
Bunu nasıl elde ederiz?
Töreye uymayan şeyleri görmeyiz,
Töreye uymayan şeyleri dinlemeyiz,
Töreye uymayan şeyleri konuşmayız,
Töreye uymayan şeyleri kesinlikle yapmayız,
Töre, Töre... Sizi dinlediğimde,
Gerçekten uyku geliyor.
Hiçbir şey görmez, hiçbir şey dinlemez
Hiçbir şey yapmaz, konuşmaz...
Sadece doğru bir çizgi çekip
O çizgide yürüyemem ben...*

Bilge

*(lafını keserek)
Suçunu kendin iyice bil.
Bir kağanın oğlu, bir tigin gibi değil,
Sıradan halkın çocukları gibi,
Burunluk takılmış boğa gibi
Bir aptal olarak kalacaksın sen!*

*Bazı insanlar kafalarını çok çalıştırır,
Bazıları kaslarını çalıştırır,
Kafasını iyi çalıştıran kişi
Halkını daha iyi yönetir.
Bedenini çalıştıran kişi,
Her zaman yönetilir.
Öğretmenin bu sözü bilhassa doğrudur.
Bunu ben de görüyorum. (Çıkar)*

Oyunda Eduard Mijit'in Kültegin'den sonra en fazla ön plana çıkarttığı karakter Kudus-ool'dur. Kudus-ool dışarıdan bakılınca pejmürde, kir pas içinde, deli saçması sözler söyleyen ve korkulan biri olmakla birlikte aslında geleceği bir kam (şaman) gibi görebilen, Kapagan'ın Göktürklerle verdiği zararın farkında olarak halkı töreyi bozan kağana karşı örgütleyen ve her fırsatta Kültegin'i korumaya çalışan bir gençtir. Öyle ki, daha sonra Kültegin'in yanında bir bey olarak savaşan ve kendisini kötü bir talih bekleyen Eres-Turan'a şunları söyler:

Eres-Turan

*Adır, adır, Am bireeden aytırıptayn.
Men kım-dır men?*

Eres-Turan

*Dur hele, şimdi bir kez daha soracağım.
Ben kimim?*

Meen adım adap körem?

Kudus-ool

Seeñ çoluñnu magadap, algap tur men.
Seeñ boduñnu keergees, ıglap tur men.
(Kattırar-daa, ıglar-daa)
Ölümün-daa, aldarın-daa
Öñ-tala boop, çanında bo
Çangıs bazım çerde çorda...

...
Çalım turug deg,
Çanıñ-sınıñ çok,
Kaşpal haya deg,
Kadıg, bıjıg-daa
Aldar adı-daa
Aalga sıymastaan,
Ezır türlüğ beg,
Eres-turan, sen..

Eres-Turan

(üze kirip)
Çe, am bolzun, "soksa" didim.
Seeden deerı şınap-la dır.
Meni kaçap tamvas sen?!
Beg-daa eves, anaa bödüün,
Çılgıçınıñ oğlu-dur men,
Çılgıçı aan, beg-daa eves!

Benim adımı söyle bakalım?

Kudus-ool

Senin kaderine hayran olup alkışlıyorum ben.
Sana acıyorum, ağlıyorum ben.
(Hem ağlar, hem de güler)
Ölümüne de, namına da
Tanık olup, yanında bu
Tek adımlık yerde...

...
Yalçın kayalar gibi
Haşın,
Dağ vadileri gibi
Güçlü, kuvvetli,
Namı da
Ağıllara sığmayan,
Kartal gibi yırtıcı bey
Eres-Turan'sın.

Eres-Turan

(araya girip)
Haydi, dur, yeter dedim.
Sana boşuna ahmak dememişler.
Beni nasıl tanımazsın?!
Bey değilim, sıradan bir
Çobanın oğluyum ben.
Bildığın çoban, bey değil!

Kudus-ool, Kültegin ve arkadaşlarının etrafında vakitlerini geçirdiği İleriş Bengütaşını görünce neredeyse delirir. İleriş'in bengütaşı ağlamaktadır. Kudus-ool bir kam gibi bağırıp çağırıp hoplar, zıplar ve hem ağlayarak hem de gülerek Göktürkleri bekleyen kötü günlere dair şunları söyleyip gider:

Kudus-ool

Halap boldu-la, halap boldu-la
Kara kuskunnar uşup keldi-le!
Haya-daş bezin ıglap-sıktap tur!
Karaanıñ çajı töktüp badıp tur!
Körüp, bilip kaar karaktıg ulus
Körüp bilzinler, körüp bilzinner!
Dıñnap, bilip kaar kulaktıg ulus
Dıñnap bilzinner, dıñnap bilzinler!

...
Burun sağnıñ ögbeleri
Mungarap-değerep turar apardı.
Deer-çer holujup
Dedir-aayı bildinmeyn tur.
Adıg bile havan iyi
Art kırınğa utkuştı-la!
Adıgnıñ hırnı çarlıp,
Havannıñ azı sınar dep bardı.
Adam-deer, örşeeliñni
Hayırlap kör, hayırla!
Deerlerde saadap orar
Değerlerim örşep körger!
Hamık çonun türetken
Hannıg, karañğ Kapagan kagaan
Karaan çajın töp,
Kara bajıñ soktan!

Kudus-ool

Fekalet oldu, felaket oldu!
Kara kuzgunlar uçup geldi!
Dağ taş bile ağlıyor!
Gözünün yaşını döküyor!
Gören, bilen gözü olan halk
Görüp bilsinler, görüp bilsinler!
Dinleyebilen kulakları olan halk
Duyup bilsinler, duyup bilsinler!

...
Eski zamanların ataları
Üzüldü, kederlendi.
Gökyüzü, yer birbirine karışıp
Allak bullak oldu.
Ayı ile domuz iki
Geçit üstüne karşılaştı!
Ayının karnı yarıldı,
Domuzun azı dişi kırıldı.
Gökyüzü atam, affetsin!
Bize affet, bizi bağışla!
Gökyüzünde oturan
Gök Tanrım affet!
Bütün halka acı çektiren
Eli kanlı, zalim Kapagan Kağan
Gözyaşı döküp
Kara başını döv!

Eduard Mijit, 3. sahnenin kapanışında Kültegin ve Ak-Sıldıs'ın aşkını anlatır. Bir kağanın oğlu Kültegin, sıradan halktan bir kıza âşık olmuştur. Bu aşk, Kültegin'in kaderini çizen en önemli etmenlerden

birisidir. Bu sahnede bozkıra gece inmiş, dolunay çıkmıştır. Issızlaşan bozkırda sadece ötleğenin şarkısı duyulmaktadır:

Kültegin

Öske kiji çurtu eves,
Ösken-töreen çerivis-tir.
Deskilendir deerbektelgen
Deerde aynıñ çarajın kör.
Çedişken ay çırıp keerge,
Seeñ ak arıñ sagındırar.
Sürüg çılgı o'ttaan ışkaş
Sıldıstarnıñ höyün körem.
Çüs-çüs malın Aldın-Kadag
Çılgıçı deg, haygaarap tur.
Seni, men deg çaptaan ışkaş,
Çedi-Haannar körüp turlar.

Ak-Sıldıs

(üze kirip)

A düü-la ol- şolban sıldıs...

Kültegin

A bo turar- Ak-Sıldıs-tır.
(kıstı kuspaktap aar)
Ak-Sıldızım, Ak-Sıldızım
Adıñ-bile arıñ dömey...
(bir-le çüve saktıp kelgeş)
Dünelerde çılgı manap çoruurumga,
Tümen sıldıs arazında seeñ arıñ
Bedik deerden hereldenip karak bazıp
Mençe körüp turgan ışkaş apaar çordu.
Ak askırımı, Azmanımı muna kaapkaş
Ak-Sıldısçe çiveş diveyn, körüp algaş
Çura tırtıp dınnı salıp çıraaladıp
Sırın-bile höörejiip kaap çoruurumga,
Sırın üñü, seeñ hoyug üñüñ bolup
Sımrıñp ırılın ışkaş apaar çordu.

Ak-Sıldıs

İyi holuñ arazıñga turarımga,
Çılgı kuspaañ çüreen çıldır, taalançun.
İştinde ot, odag ışkaş çalbuştalıp
Sırlınga hıp-la çoruur kiji sen be?

Kültegin

Burası yabancı memleket değil
Doğup büyüdüğümüz yer.
Dolunay olmuş
Gökteki ayın güzelliğini gör.
Dolunay ışıdığında
Senin aydınlık çehreni hatırlatır.
Otlayan yılki sürüleri gibi
Yıldızların ne kadar çok olduğunu görürüm.
Yüzlerce hayvanı Aldın-Kadag yıldızı
Çoban gibi izler.
Seni benim gibi hayranlıkla
Çedi-Haan yıldızları seyrediyorlar.

Ak-Sıldıs

(Sözü keserek)

Şu taraftaki, Çolpan yıldızı

Kültegin

Fakat asıl yıldız sensin- Ak-Sıldıs!
(ona sarılır)
Ak-Sıldızım, Ak-Sıldızım
Yüzün de adın gibi
(aklına bir şey gelir)
Geceleyn yılkalı beklerken,
Sayısız yıldızların arasında senin çehren
Büyük gökyüzünde ışıyıp göz kırparak
Bana doğru bakar.
Ak aygırımı, Azman'ıma binerek
Ak-Sıldıs'a kaşla göz arasında
Dizginleri çekip rahvan giderek
Rüzgâra kapılıp neşelenerek at sürerken
Rüzgârın sesi senin kadife sesine dönüşüp
Fısıldadığın bir şarkıya benzer.

Ak-Sıldıs

İki kolunun arasında dururken,
İlk kucağın yürek ısıtır,
Ocakta yanan ateş gibi
Kalbimde kıvılcımlanan kişi sen misin?

Piyeste, Kültegin'in karakteri ile özdeşlikleri bulunan olağanüstü bir kurt figürü bulunmaktadır. Bu kurt, tıpkı Kültegin gibi sürüsünden ayrılmış, bozkırın hür çocuğu olarak varlığını sürdürmekte ve zaman zaman dolunaylı gecelerde Kültegin ile buluşmaktadır. Kültegin, kurt ile dost olmuş ve Kudus-ool'un yardımıyla onunla uluyarak konuşmayı öğrenmiştir:

Ak-Sıldıs

Kaygamçıktun! Kokay ışkaş uluur kıldır
Kañap inçaan öörenip alğanıñ ol?

Kültegin

Kudus-oolduñ ööredip kaanı ol-dur?
Huu-salm oñ-bile meni kojup,
Bildinmes bir doñu-bile doñnap kaan boor.
Biçüimde-le onu çerke eskergen men
Oon-daa öske ööredip kaan çüvezi höy.

Ak-Sıldıs

Ne kadar ilginç! Kurt gibi uludun
Böyle ulumayı nasıl öğrendin?

Kültegin

Kudus-ool'un öğrettiği bir şey bu.
Kader onunla birlikte beni birleştirerek
Bilinmez bir düğüm ile bizi bağladı.
Küçükken bunu fark ettim.
Ondan öğrendiğim daha çok şey var.

2. perde:

a) birinci sahne: 2. perdenin ilk sahnesinde bozkırlarda pejmürde gezen, akli başında mı yoksa deli mi olduğu anlaşılamayan Kudus-ool, halk arasına karışarak Göktürk Kağanlığının uğradığı felaketi, yaklaşmakta olan kara günleri onlara haber vermektedir:

Kudus-Ool

Emge-tikçok aymaktarnı
Eviledep, biriktirgen
Erte-burun ögbelerniñ
El-kürünezin katap çıgğan
Aldar bürgen Elteriş'tiñ
A'dınnıj baji hoygan soonda,
Oran-çurt-daa sandaradı,
Dayın-çaaga tülelge çok,
Dayzınnarga aştırıp-la
Orta çüve körbeyn çor bis!
Kelir öynü tuman bürgen
Kedizi-daa közülbeyn tur.

Çon

Albatı çon türey berdi, türey berdi!
Aymak-çonnar ol-bo çükte tarap turlar!
Añılarga aqlatkan-na, segirken-ne
Añ-meñ işkaş apardıvıs, apardıvıs!

Kudus-ool

Hannıg-karalığ Kapagan kagaan
Hamık haançıgaş begleri-bile
Kıdat araga iñip, ezirip
Kıdat torgular kırında çırgap
Kıdat adaska-bile çıdınnap
Kıdat holdarje bisti kiirdi-le!
Karaa haptalıp, kulaa kumnalıp
Kagaan adın şuut-la utkan-dır!

Çon

Süldevis kudulap,
Süneziniviz hadırı ol be?!
Ulus çon adıvıs
Uttup, türep, taraarıvıs ol be?!

Kudus-ool

Horadap, kileñneeninden
Horum daştar bezin şimçep
Kozurtkaynıp, dagjap çıdır.
Korgunçug-dur, korgunçug-dur!
Kalğan kagaan turaskaalı
Karargan daş kejee bezin
Karaa çaştıg ıglap turdu.
Halap boldu! Kañcaar bis am?!

Kudus-Ool

Sayıv boyu
Birleştirip bir araya getiren,
Eski atalarımızın
Devletini tekrar derleyip toparlayan
Şanlı İlderis
Vefat ettikten sonra
Yurdumuz dağıldı.
Savaşlarda zafer yok,
Düşmanları yenmek için
Hiçbir şey yapmıyoruz.
Geleceğimizi duman sarmış.
Geleceğimiz görünmüyor.

Halk

Halk aklıktan kırılıyor, kırılıyor!
Halk her tarafa dağılmaya başladı.
Avcıların etrafını çevirip sürdüğü
Av hayvanları gibi olduk!

Kudus-ool

Zalim Kapagan Kağan,
Bütün diğer küçük beyleri ile
Çin içkilerini içerek sarhoş olup
Çin ipeklerinin üzerinde uyuyarak
Çin derilerinin üzerinde uzanıp
Bizi Çin'in ellere bıraktı!
Gözleri mühürlenmiş, kulakları tıkanmış
Kağan, adını bile unuttu!

Halk

Bayrağımız yere düşüren
Ruhumuzun rüzgârı mı?
Milletimizin adını
Unutup, ıstırap çekişimiz bundan mı?

Kudus-ool

Kızıp öfkelenildiği için
Kayalar bile yerinden oynayıp
Gürüldedi.
Korkunç, korkunç!
Vefat eden kağanın anıtı,
O kararmış taş bile
Gözü yaşlı ağlıyor.
Felaket oldu. Şimdi ne yapacağız biz?!

Kapagan Kağan, çadırında Çinli kadınlar ile gönül eğleyerek, çoğu zaman sarhoş yaşarken, ülkesinin içine düştüğü bu karanlık durumu görecektir, halkının haklı isyanına kulak verecek durumda değildir. Başta kendi oğlu Kuçuk ve diğer beyler kendisini bu duruma karşı uyarmak istediğinde bile gözleri kapalı, kulakları sağırdır:

Kuçuk

Açay, odun! Kürünevıs
Arı öö deg düvürep tur!

Kuçuk

Baba, uyan! Devletimiz
Arıkovanı gibi çalkalanıyor!

Kapagan Kagaan

Ulug eldi başkarar deş,
Uygu körbes kagaanınıñ
Öylüg diñin üze kirgen,
Öödejok kulugurlar!
Harılañar, kayı çükten
Kandığ dayzın haldap keldi?

Kučuk

Dayzınnar bar, inçalza-daa
Daştıwıstan haldap kelbeen.
Aal-oran iştinde-le
Ayıldığ ot kıwar dep tur!

Kapagan Kagaan

Ol çüü indığ iştikiniñ
Odu-közü apardı ol?
Üymeen odu kıwar deen be?
Üülgedikçi ulus kamlı?

Aşıde Yuan-çen

Bo dugaytı silerlerge
Bolgaap, söglep turduvus iñin.
Şak ol, demgi Kudus-ool dep
Samdar çüve bolbazıkpe.
Hamaañçok höy söster edip,
Hamık çonnu hölzedip tur.
Elteriştin köjee dajı
Iglap turar apardı –dep
Eldep-ezin çugaaların
Inçandan beer soksatpayn tur.

Kapagan Kağan

Büyük ülkemizi yönetmek için
Uyku bilmeyen kağanınızın
Azıcık rahatını da bozdunuz
İşe yaramaz düzenbazlar!
Cevap verin, ne taraftan
Hangi düşman saldırmaya geldi?

Kučuk

Düşmanlar var ancak
Saldırı dışımızdan gelmedi.
Evimizin içinde
Tehlike ateşi kıvılcımlanıyor!

Kapagan Kağan

Ne oldu da içeridekinin
Ateşi, közü yandı?
İsyen ateşi mi çıktı?
Kışkırtanlar kimdir?

Aşıde Yuan-çen

Bunun hakkında sizlerle
Emrettiğiniz gibi konuştuk.
Bu kişi Kudus-ool denen
Pejmürde birisidir.
Boş sözler edip
Halkı telaşlandırıyor.
“İlteriş’in bengütaş
Ağlamaya başladı”-diye
Çeşitli sözleri
Uzun zamandan beri durmadan söylüyor

Kapagan Kağan, Çin elçisi Likeng’in verdiği akılla daha önce yıkılamayan, yerinden sökülemeyen İlteriş’in bengütaşını önce ateşte kızdırıp sonra üzerine soğuk su dökmek suretiyle parçalamaya kadar verir. Üstelik halka “bengütaş ağlıyor” sözleri yüzünden Gök Tanrı’nın kızdığını, gündüz vakti yıldırım göndererek bu taşı paramparça ettiği söylenecektir. Kapagan Kağan bununla da kalmayarak Kültegin ve Bilge’yi az sayıda askerle On-Tutukların üzerine sefere gönderir. Amacı bu iki şehzadenin ölmesi ve kağanlığı Kuçuk’a bırakmaktır.

Kapagan Kagaan.

Bilge bile Kültegin’den çerle kortpa
Kara bajım borbañaynıp çoruur şagda,
Kañçaarga-daa, olarga çer alıspas men.
Barın çükten on-tutuktar haldaar deen dep
Bayırkular medee dıñnaaş, biske udur
Üymeen odun öösküder dep turar-dırlar.
Üye-şag-daa bergedeen-dir. Inçalza-daa
Harın-daa meen sümelekçim Tonu-Kök-le
Kajar bolgaş eptig arga sümeledi.
Demgi iyi ooldarmı barın çükçe
Degiyt dürgen a’tkarar dep şüitpirledim.
Artık çugaa ünmes kıldır on-tutuktun
Artık küştüg holu-bile çok kıldırda
Eveş sannıg şerig bergeş, çorudar men.
Egrip keerin körgey-le bis! Ooñ soonda,
Aajok ulug hündükeldig söögün tudup,
Ajaap kaar bis. Inçan-na seen düjülgeje
Oruñ ajık! Am bildiñ be?

Kapagan Kağan

Bilge ile Kültegin’den hiç korkma.
Ölecek olsam da
Hiçbir şekilde onlara tahtı vermem.
Batıdan On-Tutuklar’ın saldıracağını
Bayırkular duymuş, bize karşı
İsyen ateşini körüklüyorlar.
Zaman da kötüleşiyor. Ayrıca
Aksine benim akıl hocam Tonukök
Kurnazca ve pratik bir yol önerdi.
O iki oğlanı batı tarafına
Hemen gönderme kararı aldım.
Artık onların sesi çıkmasın diye On-Tutukların
Güçlü eliyle yok edilmeleri için
Azıcık asker vererek onları gönderdim.
Ölecekler, biz bunu göreceğiz.
Onların saygıdeğer kemiklerini gömdükten sonra
Senin tahta giden yolun açık.
Şimdi anladın mı?

b) ikinci sahne: Kapagan Kağan'ın verdiği emir doğrultusunda bir gece İleriş Bengütaşı yok edilir. Parçaları her yere saçılır. Bengütaşın parçalandığını gören Tonukök, İlbilge Kadın, Kök-Kıs ve Bilge ne olduğunu anlamaya çalışır. Kudus-ool, onlara bunun Gök Tanrı'nın değil "beylerin öfkesi" olduğunu söyler. Bu esnada Bilge kardeşi Kültegin'i sefere çıkarak dağılıp gitmiş Türk boylarını bir araya getirmeye ikna edememektedir.

Tonukök

(üze kirip)

Külgetinden ayırdın be?
Haru sözü kandı boldu?

Bilge

Kara-şoru, horjok ijin.
Çüü-daa deerge, herekseves.
Çügü çağgıs sözü bo-dur:
Düjülgeni eeleksen bodu-na bil.
Dürgen barıp, hunaqıp-la körem harın.
Hovu oğlu, hostug töreen er-dir men men.
Hostalgamın çüü-daa çüvee ornavas men.
-Aytrınga harum çağgıs bo-la!" dişeş,
A'dın mungaş, karañnadıp çoruy bardı.

İlbilge Kadın

Ajnaar-meñneer, tayga kezür
A't-mal soondan çıda kalbas,
Törepçileer, sıdımnaar-la-
Töre hereen köngüs toovas.
Karaçaldar oğlu eves
Kagaan oğlu hirezinde,
Kañçap ındıg bolgan töl boor?
Kaygap hanmas kiji-dir men.

Tonukök

(Bilge'ye)

Kültegin'e sordun mu?
Cevabı nasıl oldu?

Bilge

Maalesef, imkânsız.
Ne desek işe yaramıyor.
Sadece şunu söylüyor:
Tahta çıkmak istiyorsan kendin
Çabuk gidip, ele geçir.
Bozkırların hür oğluyum, ben.
Hürriyetimi hiçbir şeye değişmem ben.
-Soruna vereceğim yanıt yalnız budur!" diyerek
Atına binerek doludizgin sürüp gitti.

İlbilge Kadın

Avlanmak için taygalarda geziyor
Hayvanların peşinden koşuyor.
Hayvanları kementle yakalıyor.
Töreye karşı vazifesine hiç dikkat etmiyor.
Köylülerin çocuğu değil,
Kağan oğludur aslında.
Nasıl böyle bir evlat oldu?
Çok şaşıyorum.

Ak-Sıldıs ile evlenen Kültegin, babasından kalan mirası reddetmekte, devlet yönetiminde rol almayı istememektedir. O "bozkırların hür çocuğu" olarak günlerini taygalarda avlanarak, bozkırda at sürerek geçirmeyi istemektedir:

Kültegin

Kaygamçık-tır! İnçalza-daa bo-la büğü
Kapaganın bodaar, kıldır heree-le-dir
A men deerge hovuda hat, sırın-dir men.
Am artında, mırıyay çaa kadaylandım.
Ak askırım, Azmanımın muna kaapkaş,
Ak-Sıldızımın uşkarıpkas, körgen üümçe
Bodum bajım bodum bilip karaş kınır,
Bodaar, saktıp çüvem-daa çok, hostug er men.
Meni holga kirip aar dep bodavanar!
(Ak-Sıldıska)
Beer kel, sarum. Çoruulu çe. Çalgaarançun.

Kültegin

Tamam! Öyle olsa da bütün bunların hepsi
Kapagan'ın düşünmesi gereken işlerdir.
Ancak ben bozkırda esen rüzgârım.
Şimdi ben yeni evlendim.
Ak aygırma, Azmanıma binerek
Ak-Sıldısımı terkisime alıp istediğim yere gideceğim.
Kendi başına kendi istediği gibi yaşayan
Düşünecek şeyi olmayan, özgür bir adamım ben.
Beni ikna edeceğinizi düşünmeyin!
(Ak-Sıldıs'a)
Buraya gel sevgilim, haydi gidelim. Sıkıldım.

İlbilge Kadın evladı Kültegin'e babasının mirasına sahip çıkması için nasihat eder. Eğer Kültegin, mirasa sahip çıkmazsa halk acı çekecektir. Kudus-ool, kendine has üslubuyla Kültegin'i kaderinden kaçmaması konusunda uyarır:

İlbilge Kadın

Doktaap körem, çerle dalaş bolba, oğlum.
Tonuköktün sözün dıñnap, bodanıp kör!
Seni deş-le, Bilge deş-le Kapaganga,
Çeskine-le, baraan bolgan kiji-dir ol.
Ulug-ulug tiilelgeler çedip algaş,

İlbilge Kadın

Dur lütfen, acele etme oğlum.
Tonukök'ün sözünü dinle, düşün lütfen!
Senin için, Bilge için Kapagan'a
Hizmet etmek iğrenç bir şeydir.
Yüce yüce zaferler elde edip

*Ulus-çonga aldarınar ulgatsın dees,
Barza-barza düjülgeni eelezin dees
Bar şaa-bile kızıp çoruur amitan-dır.*

Kültegin

*Diñmittelgen aldar-at-daa
Tüilelge-daa, küzeer turjuk.
Düjümge-daa kirbes çüül-dür,
Düjülgeniñ salgakçı
Saadaksaan Bilge bodu
Sagış aarıp çoruur ıynaan.
Ulug Mergen Tonukök-daa
Udavas am katı boor-dur.
Kattışkılar bottarı-la
Kattıjıp ap körzünnerem.*

İlbilge Kadın

*"Kapagannıñ bodaar, kılır heree" – didiñ.
Handır köörge, Bilge bile seen bolgaş
Çonuvustıñ oruun duglaan ulug daş-tır.
Çonun eves, çügile bottıñ cırgalın-na
Saktıp-bodaar kijiden am çü manaar bis?
Çaylatpaaje, çerle horjok aparğan-dır.
Açañmıñ-na egelep kaan ajıl-hereen
Akıñ bile sen-ne holga albazıñza,
Kim-na onu ulamçılap, büdüreril?
Kim-daa eves, çonuvus-la türep çor, kör!*

Kudus-ool

*(tura halaaş, Külteginniñ oruun dozup, dolgandır
halıp, şurap egeleer)
Çel, kuduruu-daa çalbuştalğan
Çeler, mañnaan, deerge ujar,
Kaygamçıktıg askır a't-daa
Halıp-şurap, deşkiley beer.
Edilezin deen sahmından
Erte bergen çüve bar be?!
Sahmından oylap, deskeş,
Şağı keerge, halaktaay-la!
Hostuğ men! dees, hooruk çoraaş,
Hoor çonun ıskınıptar.
Hoor çonun ıskınıptar.*

*Halka şöhreti artsın diye,
Sonunda tahtını ele geçirsın diye,
Var gücü ile saldıran bir yaratıktır.*

Kültegin

*Şöhretin görkemi,
Zafer kazanmayı istemek,
Düşüme bile girmeyen şeylerdir.
Tahtın mirasçısı
Tahta oturmak isteyen Bilge'nin kendisi
Düşünsün elbette.
Ulu bilge Tonukök de
Şimdi onun kayınpederidir.
Damat ile kayınpederi
Bir araya gelsinler.*

İlbilge Kadın

*"Kapağan'ın düşünüp yapması gereken görevi" dedin.
İyice düşün, Bilge ile senin ve
Halkımızın yolunu kapatan büyük bir taşır.
Halkının değil, sadece kendi mutluluğunu
Düşünen kişiden şimdi biz ne bekliyoruz?
Vazgeçmek yok!
Babanın başlattığı vazifeyi
Ağabeyin ile sen devam ettirmezsen,
Kim sürdürecektir, kim bitirecek?
Başkaları değil halkımız da ıstırap çekecek!*

Kudus-ool

*(Ayağa kalkar, Kültegin'in yolunu keser, zıplayarak
etrafında döner)
Yele de, kuyruğu da tutuştu
Tırıs gider, koşar, göğe uçar,
Muhteşem aygır at da
Sıçrayıp hoplayıverir.
Kaderinden kaçabilen var mı?
Kaderinden kaçmaya çalışan
Zamanı gelince, pişman olur!
Özgürüm ben! diyerek kaçan,
Hürriyetini kaybeder.
Bütün halkını kaybeder.
Bütün halkını kaybeder.*

Bu esnada Eres Turan, elinde Kültegin'in kurdunun cesedi ile çıkagelir. Komşu ağılların köpekleri birleşerek bu cesur ve güçlü kurdu öldürmüştür. Çok üzülen Kültegin, sürüsünden ayrılan kurdun başına gelenleri görerek birliğin önemini kavrar ve kardeşi ile birlikte babasının mirasına sahip çıkmaya karar verir.

Kültegin

*Avay, dıyna! Adam hereen holga aldım!
Açañmıñ bo köjeezinniñ buzunduzun
Dağın katap çup kaar men! Şak ol ıškaş
Taray mañnaan aymak-çonnu bölüp kaar men!
Tonukök! Çe, çugaalap tur, çünü kancaayn,
Dop-doraan-daa haldap kireyn, dürgen ugla!
Herek bolza, şak bo Ulug Hovunu-daa
Keergel çokka huyuktaldır örttedipteyn!
Akım Bilge! Dört, beş çükte çurttap çoruur
Aymak-çonnu dögerezin çaalap turgaş
Seen murnuğa dis kırına olurtupkaş
Seen holunga tutsup beer men! Çaa-dayınçe!*

Kültegin

*Anne, dinle! Babamın vazifesini üstlendim!
Babamın bu bengütaşının parçalarını
Yeniden bir araya getireceğim! Tam da bunun gibi
Dağılmış boyları toplayacağım!
Tonukök! Haydi, konuş, ne yapayım?
Hemen saldıralım, çabuk yol göster!
Gerekirse tüm bu Büyük Bozkırı da
Merhamet etmeden yakayım!
Ağabeyim Bilge! Dört bir tarafta yaşayan
Boyların hepsini ele geçirerek
Senin önünde diz çökertip
Senin eline teslim edeceğim! Haydi savaşa!*

c) üçüncü sahne: Bu sahne bozkırın ortasında bir oba⁵ manzarası ile açılır. Kudus-ool obanın yanında halka Kültegin ve Bilge'nin zaferlerini haber vermektedir:

Kudus-ool

Salgın-hattın, çerniñ, sugnuñ, sigen-o'ttuñ
Çarjalaşkan çugaa-domaan dıñnap tur men.
Oran kudu talıgırda çurttar ergeen,
Omak, sergek duyug daajın dıñnap tur men.
Türk çonnuñ aldar-attıg ooldarı
Türlüg Bilge, Külteginniñ suraa keldi.
Şınçı Mergen Tonuköktüñ süme sözü
Sınnar ajır çağulanıp çedip keep tur.
Dört-le çükte çurttap çoruur aymak-çonnu,
Dögerezin çaalap ap, çağırıp ap,
Türk döstüg aymak çonnu bölüp çıggaş
Türkterniñ küjün mööñnep, aldarjıttı!

Çon

Am-na harın hostug tınp bolur-dur bis!
Am-na bistiñ baştarıwı ködürüldü!

Kudus-ool

Kögmen sının aja halaaş, Demir-Haalga artı çerde
Höy-le çonnu dis kırına olurtuokaş, surgap turlar!
Ödügenni aja halaaş, ulug dalay eriñ durgaar
Örgün çonnu sögürtüpkeş, örşeepturğaş, çağırdılar!

Kudus-ool

Rüzgârın, yerin, suyun, bitkilerin
Konuşmalarını dinliyorum.
Yeryüzündeki diğer memleketlerin mutluluğunu
Dinç, canlı toynak seslerini duyuyorum.
Türk halkının namılı oğulları
Muhteşem Bilge ile Kültegin'in haberi geldi.
Dürüst Bilge Tonukök'ün nasihatı
Sıradağları aşıp yankılanıyor.
Dört bir tarafta yaşayan boyların
Hepsini emri altına alarak
Türk soylu boyları bir araya getirerek
Türklerin gücünü bir toplayıp, namını yürüttü!

Halk

Artık özgürce nefes alabileceğiz biz!
Şimdi bizim önderlerimiz yükseldi!

Kudus-ool

Kögmen⁶ dağlarını aşarak, Demir Kapının ardında
Pek çok halka diz çöktürüp kendilerine bağladılar!
Ötüken'i aşıp büyük deniz kıyısı boyunca
Halkları tabi kıldılar, onlara merhamet ettiler.

O esnada obanın yanına gelen Aşıde Yuan-çen, Kudus-ool'a hakaret eder ve Kapagan'ın kağanlığı oğlu Kuçuk'a bıraktığını haber verir. Kuçuk Han, Aşıde Yuan'ın kışkırtmasıyla Kudus-ool'u kırbaç cezasına çarptırır. Kudus-ool, tutuklanarak götürülürken Kuçuk ve Aşıde Yuan-çen'in kurmuş olduğu tuzağı hissederek Ak-Sıldıs'ı uyarır:

Kudus-ool

Anıyak çaş, çaraş agay,
Ak-Sıldıs, beer, meni dıñna!
Kaş-la honuk durguzunda
Harı ulus dıñnavayn kör!
Harı holdan belek alba!
Harı kiji çemin çive!
Kakpa işten e't-dir ol!
Kakpalamı berdiñ halak!
Şaam turgan çive bolza,
Çanıñarga turarım kay!
Kamgalap ap çettikpedim.
Halak, halak! Oraytaan-dır!...

Kudus-ool

Beyimin genç, güzel eşi,
Ak-Sıldıs, yaklaş, beni dinle!
Bu günlerde sakın
Yabancıları dinleme!
Yabancıardan hediye alma!
Yabancıların yemeğini yeme!
Tuzağa konmuş yemdir o!
Tuzağa düşersin, sakın!
Ömrüm olsaydı eğer,
Yanınıza gelirdim!
Korumak için yetişemedim.
Eyvah, eyvah! Geç kaldım!..

Aşıde Yuan-çen Kudus-ool'un ağzını kapatır, onu sürükler. Kuçuk, yalnız kalan Ak-Sıldıs'ı kaçırmaya çalışır. Ak-Sıldıs ona direnir:

Kuçuk Haan

Çe, am bolzun! Eerejir-daa üyem çok-tur.
Senden-daa bol, kımndan-daa bol, aytırbas men.
Kaday kılıp alır deenim çedip aar men.
Kagaan çarlın, karaçal sen, kaçaptar sen?!
Kadın kılıp, örü trırtıp alır deerge,
Harın çüge amıravas amıtan sen?!
Seey ornuñga öske kıstar turgan bolza,

Kuçuk Kağan

Tamam! Seninle uğraşacak zamanım yok.
Ne sana sorarım, ne başkasına.
Karım yapacağım işi çekip alırım ben.
Kağan fermanı bu, soylu değilsin, ne yapabilirsin?
Kağan eşi olup, soylu olacaksın denilince
Nasıl mutlu olmazsın?!
Senin yerinde başka kızlar olsa,

⁵ Ovaa: yığın, küme, oba. Taşların bir yer yığılması ile oluşturulmuş kutsal yapı.

⁶ Kögmen Dağları: Bir kısmı Tuva topraklarında bulunan Sayan Dağları

Çettirdim dep, öörüp-höglep hüleer iyik.

Ak-Sıldıs

*Bilge haannıñ salgaar turgan düjülgezin
Bilbeyn turda, karak ajıt ejelepkeş,
Am bo hünde Kültegin'den meni hunaaap,
Aldar-adın badırıkasaan sagıyın-dır.
Akıların aldaringa adaargaaştın,
Artı-murnun kurugladır oorlaphtar deen,
Çajıt-büdüü küzeliñni bilip tur men,
Sagıyınñ karazın aar.*

Müteşekkir olur, büyük bir sevinçle kabul eder.

Ak-Sıldıs

Bilge Kağan'a kalan tahtı
Kaşla göz arasında çaldınız,
Şimdi de beni Kültegin'den zorla alarak
Adını lekelemek istiyorsun.
Kardeşleri birbirine düşürüp
Tahtı çalmak için
Gizli emellerini biliyorum,
Fikri kara...

Ak-Sıldıs'ın sözleri karşısında çılgına dönen Kuçuk, Likeng'in yardımıyla onun elini kolunu bağlamaya çalışırlar. Onların ellerinden kurtulan Ak-Sıldıs, hançerini çekerek kendi göğsüne dayar. Ak-Sıldıs kurtulduğunu düşünürken Likeng, uzakta birine Ak-Sıldıs'ı işaret ederek uzaklaşır. Ak-Sıldıs obanın yanında bir taraftan ağlarken diğer bir taraftan da Kudus-ool'un uyarısının doğru çıktığını düşünür. O esnada Kapagan'ın oynaşı Çinli hizmetçi çıkagelir. Ak-Sıldıs'ın güvenini sağlayan Çinli kadın, ona bir içki ikram eder ve içki kadehini Ak-Sıldıs'a hediye eder. Ak-Sıldıs bu kez Kudus-ool'un uyarısını unutarak yabancıları dinlemiş, onlardan hediye almış ve onların verdiğini içmiş olur. Çinli hizmetçinin vermiş olduğu içki, zehirlidir.

3. perde: a) birinci sahne: Bu sahnede Kültegin ve Bilge Kapagan'ın az sayıda askerle yenilmelerini umut ederek gönderdiği seferden zaferle dönmüşlerdir. Tekrar bir araya gelen boyların birer taş koyarak oluşturdukları obanın yanında Kapagan Kağan, Kuçuk Han, Aşıde Yuan-çen, Yegin Silig Bey, Likeng, Çinli hizmetçi; biraz daha uzakta İltilge, Kök-Kıs, Kudus-ool tarafından karşılanırlar. Bilge, Tonukök, Kültegin, Alp Eletmiş ve Eres Turan obanın yanına gelirler. Bilge elindeki kurt başlı bayrağı Kültegin'e verir:

Kültegin

*Bedik haannar! Bügü Türk çon!
Meen sözümnü dıñnañar-la!
Bodum adam Elterıştın turakaal-
Bustup kalgan köjeeziniñ daştarın men
Borta katap çıp kaar men! dep dangıraamnı
Murnuñğa bergen iyik men. Şak ol işkaaş
Taray bergen aymak çonun baza katap
Çağıs holga, çağıs elge mööñneer men! deen
Dangıraamnı ol-la heveer küüsettim!
Sandaraan çon dagın katap küjü kirdi!
Katap çulğan Türk çonnar çağıs daştap,
Şak bo ulug ovaamı çıp turgustular!
Kajan-daa taray mañnap, toglap düşpeyn,
Şag şaa-bile tuduş, demniğ çoruulñar!
Türkterniñ börü baştıg ıdık tugun
Sülde bolgan ovaaga men kadap tur men.
Tümen çıldar durguzunda kırıska
Çüreevisti soruk kürip, küskip turzun!
(Tuktu ova kırıña şaңçıp kaar.)*

Kültegin

Yüce kağanlar! Bütün Türk halkı!
Sözümü dinleyin!
Babam İlteriş'in anıtı
Yok edilmiş bengütaşından arta kalanları ben
Buraya tekrar yığacağım diye
Önünüzde ant içtim. Tam da dediğim gibi
Dağılmış boyları da tekrar
Tek bir ele, tek bir ile toplayacağım diye
Sözümü de yerine getirdim!
Dağılıp giden halk yeniden güçlendi!
Tekrar bir araya gelen Türk boyları birer taş alıp
İşte bu büyük obayı kurdular!
Hiçbir zaman dağılmayın, ufanıp gitmeyin
Her zaman bir olun, diri olun!
Türklerin kurt başlı kutsal bayrağını
Tamgamız olan bu obaya dikiyorum.
On binlerce yıl boyunca üstümüzde
Yüreğimize ilham versin, üzerimizde dalgalansın!
(Bayrağı oba üzerine diker.)

Bu sözden sonra Kültegin, Bilge ve maiyetindekiler Kapagan Kağan'a selam verip yerlerine geçerler. Tam bu esnada Kapagan, artık kendisinin kağan olmadığı, kağanlığı oğlu Kuçuk'a bıraktığını söyler. Orada bulunan herkes hayretler içinde donakalır. Çünkü Kapagan, töreyi bozarak kağanlığı Bilge'ye bırakması gerekirken oğlu Kuçuk'a devretmiştir. Tam bu anda, Çinli kadının zehirlediği Ak-Sıldıs sendeleyerek yanlarına gelir ve Kültegin'in kollarında can verir. Kudus-ool, Ak-Sıldıs'ın zehirlendiğini ve bunu yapanın Çinli hizmetçi olduğunu anlar. Çinli kadın kaçmak üzereyken Alp Eletmiş onu yakalar. Aşıde

Yuan-çen, suçlunun ortaya çıkmasından korkarak hemen kadını öldürerek kendisini açık etmiş olur ve Alp Eletmiş tarafından öldürülür. Kendini kaybeden Kültegin, gözleri öfkeden hiçbir şeyi görmez bir halde önce kendisine engel olmaya çalışan Yegin Silig Bey'i, adından da Kuçuk'u öldürür. Kültegin Likeng'e yönelince, Çin elçisi Kapagan'ı Kültegin'in önüne itip kaçar:

Kapagan Kagaan

(hılıjın ujuľbuşaan)

Kırgan dijeñ aşak-tır men, inçalza-daa,
Kırım sınar, hılış tutkan holum bijig
Kuçuk, oglum, öjeeniñni negep aar men!
Kulugurnuñ bajın keskeş, amuraar men!

Kültegin

Harın boduñ, oğluñ soondan a'ttanıvıt!

Kapagan Kağan

(Kılıcını çekerek)

Yaşlym ben, ama
Yemin ederim, kılıç tutan kolum sağlamdır.
Kuçuk oğlumun intikamını alacağım!
Sefil başını kesmek mutlu edecek beni!

Kültegin

Sen de oğlunun arkasından yolculuğa çık bakalım!

Eres-Turan, arkadaşının akraba kanı döküp Gök Tanrı'nın nazarında günaha girmesini engellemek için Kapagan ile Kültegin'in arasına girer. Kapagan'ı bayıltır. Kültegin, kağanı kendisine vermeyen arkadaşını öldürür. Yaptığının farkına varan Kültegin, eşi Ak-Sıldıs ve dostu Eres-Turan'ın acısına dayanamayarak kendisini öldürmeye çalışır. Bilge ve Alp Eletmiş Kültegin'i tutup götürürler. Kültegin, acıyla bir kurt gibi ulur.

b) ikinci sahne: Bu sahnede Tonukök ve Kültegin oba yanında oturmaktadır. Tonukök, Mete Han'ın hayatından örnekler vererek Kültegin'e devlet adamı olmanın ne demek olduğunu, devlet adamlarının hangi fedakârlıkları yapması gerektiğini anlatır:

Kültegin

Çe, oon çüü deen? A'dın kiji kaçap beer boor?

Tonukök

Çejemeyniñ aldar-attıg çügürük bol,
A't deerge adıguuzun mal ışkajıl.
A'dım dees, albatı çon kırar men be?!
Alıkşañıñ ap-la kör! dees beripken-dir.

Kültegin

A'dın beeri berge-le-dir.
Inçalza-daa bir talazından sın kılğan-dir. Ooñ
soonda?

Tonukök

Biçi kada surağ bargan. Ooñ soonda
Katap baza "çaa-dayın dögeer men!" dees,
Kadayıñni mejee ber! deen çüve dijiir.

Kültegin

Kadayıñni? Taanda-la?! Er kijiçe
Kandıg konçug doramçı boor?! Mode çüü deen?

Tonukök

Çüü deer boor?! Çügle bodun bodap çoruur
Bödüün kiji eves bolgay, monu utpa!
Çüs-çüs çonnuñ sahm-huuzun çağıs holda
Böle tutkan haan sagıñ anğı bolgay.
Çüden artık inak-daa bol, kadayım dees,
Möön çonum kırdırbas men, ap al! deen-dir.

Kültegin

Konçuun ale, orta eves kiji-dir oñ
Kortuu ol be, kandızı ol? Bilbeyn bardım.

Kültegin

Haydi, sonra ne olmuş? İnsan atını nasıl verir?

Tonukök

Bu çok ünlü yürük bir at.
At, dediğin diğer hayvanlara benzemez.
Atım için halkıma zarar verir miyim?
Almak istiyorsan al deyip atını vermiş.

Kültegin

İnsanın atını vermesi zordur.
Ama bir taraftan da doğru davranmış. Peki ya sonra?

Tonukök

Kısa bir süre sonra haber gelmiş. Sonra
Tekrar "savaş çıkartırım" deyip
Bu kez karısını istemişler.

Kültegin

Karısını? İmkânı yok?! Bir erkeğe
En büyük hakaret bu?! Mete ne demiş peki?

Tonukök

Ne diyecek?! Kendi kendine düşünmüş sadece,
Unutma o sıradan biri değil, bir kağan!
Yüzlerce insanın kaderinden sorumlu bir hanın
Düşüncesi farklı olmalı!
Eşini de halkımdan önemli değil diyerek
Halkımı kırdırtmamak için göndermiş.

Kültegin

Olamaz, o öyle sıradan birisi değil,
Korkak mı değil mi bilemedim.

Men-ne bolza, kijiüm çeder, çetpes-daa bol...

Tonukök

*Berge-dir be? Kiji şıdaar hire eves,
Bo bugünü kılıp tura, Mode inçan
Bodun bodu kayı-hire hülpken-dir?!
Ugaan bile çürek iyi arazında
Ulug dayın kayı-hire bolgan-dır çe?!*

Kültegin

*Çüreem onu çerle hülep şıdavas-tır...
Çüü-daa kançaar, oon soonda çüü bolgamı?*

Tonukök

*Arazızta kızgaarda ulug eves,
Ajıglal çok een kurug çerin bar-dır.
Kınga-daa oon herək çoğu köstüp cıdar,
Kım-daa ında çurttavayn-daa turar çer-dir.
Şak ol çerin meñee ber çe, inçap harın
Çaa dayın çıgatpas men, aazadım! dep,
Mode haannıñ kojazı-daa en söölünde
Monu negeen. Mañaa çüü dep boday-dır sen?*

Kültegin

*A'dın turjuk, kadayın-daa beripkende,
Ajıglal çok turar çerde üne bar be?!*

Tonukök

*Çerim deerge meñii eves, çonumuñ-dur!
Çerim deerge kürünemniñ özee-dir ol!
Çerim deerge kelir üyem tavaa-dır! dees,
Şerün çıggaş, ol-la doraan haldap kirgeş
Dayın-çaazın dögep turgaş, türü baskan
Ajıp tülep alğan soonda, alızpkanı.
A'dı bile kadayın-daa egitken-dir.*

Ben olsam, ister gücüm yetsin ister yetmesin...

Tonukök

*Zor bir karar değil mi? İnsan her zaman
İstedigini yapacak kadar güçlü olmaz. Mete'nin
O zaman eli kolu bağlı.
Akıl ile kalp arasındaki kadar
Büyük savaş var mıdır?*

Kültegin

*Benim yüreğim buna dayanamaz.
Peki, ondan sonra ne yapmış, ne olmuş?*

Tonukök

*Düşman "sınırlarımızın arasında, küçük
Verimsiz, boş bir yerin var,
Oranın kimseye faydası yok,
Orada kimse yaşamıyor."
Orayı bana ver haydi, yoksa
Sana saldırırım" demiş.
Mete Han'ın komşusu en son bunu istemiş.
"Cevabın nedir?" diye sormuş.*

Kültegin

*Atı boş ver ama insanın eşinin yanında
Verimsiz bir toprak parçasının ne değeri var?*

Tonukök

*Mete Han, "yerin" dediğin, benim değil halkımdır.
"yerin" dediğin devletimin özüdür!
"yerin" dediğin geleceğimin temelidir! diyerek
Askerini toplamış ve aniden saldırmış.
Savaşı başlatmış, düşmanı basmış,
Düşmanı yenmiş.
Ve sonra atı ve karısını da geri almış.*

Kültegin, Mete'nin yaptığı fedakârlığı düşünürken Bilge ile Alp Eletmiş gelir. Kapagan Kağan kaçtıktan sonra Çin ile ittifak yaparak Bilge ile Kültegin'den intikam almak için saldırmak üzeredir. Bilge Kağan, kardeşi Kültegin'den ordunun başına geçmesini ister:

Bilge kagaan

*Kültegin, sen meni dıñnap olur sen be?
Küskü deer deg, çeje mınçap bürgep keer sen?
Dıñna harın! Kapagan haan
Tınnıg artkaş, is çok çide bergen soonda,
Suraan dıñnap orarımga, barın Türkter,
Çırjaattarı ulug şerig bergen boldu.
Oojurgap, çurttap organ törel çonnu
Ol-la barıp düvüredip egeleen-dir.,
Kulugurnuñ bistin ugje dayın dögep,
Kuçuk haan dees öjeen negep kel cıdar-dır.*

Bilge Kağan

*Kültegin, sen beni dinle?
Güz göğü gibi, böyle ne kadar mahzun duracaksın?
Dinle! Kapagan Han
Sağ kalıp iz bırakmadan kaybolduktan sonra
Duyduğuma göre, Batı Türkleri,
Büyük bir ordu oluşturdu.
Huzur içinde yaşayan akraba halkımızı
Endişelendirmeye başladı.
Bu hain bize savaş açarak
Kuçuk Han'ın intikamını almak için geliyor.*

Ancak eşinin ve dostunun yasını tutan Kültegin, artık daha fazla savaşmak istemez:

Alp-Eletmiş

*Dagın katap hıştarnı holga tudup,
Dayınçı a't munar bolgan ulus-tur bis...*

Kültegin

*Çok, çok! Bolzun! Çaa-dayın dugayında
Dıñnaar bezin höñnüm çoğul! Çerle bolzun!
Sorulgamı çedip aar dees, üyezinde*

Alp-Eletmiş

*Yeniden kılıçlarımızı elimize alıp
Savaş atlarımıza bineceğiz.*

Kültegin

*Hayır, hayır! Yeter! Savaş hakkında
Bir şeyler duymaya bile tahammülüm yok! Yeter!
Zamanında vazifemdir deyim*

*Dıka-la höy kiji tının üzüp kaaptım.
Hılıjının tökken hanın cır bolza,
Muñ-daa kiji dijiüp ölüp bolur boor oñ.
Kılğan hereem dögerezin ergiy körgeş,
Muñgaralga dijiüp ölür çazıp çor men.
Küştüg bolgaş dijiüp berbes öjeennigni
Harın siler utkuy bargaş, uzutkañar!
Kürüneniñ sokkan çüree –ordu-töptiñ
Kamgalalı bolup artayn! Harım çanğıs.*

Bilge Kagaan

*Dıñ harap orar kiji sen eves sen.
Çüü çüveje tura-soruñ, küjiñ çarıp
Çünü kançaar bodap tur sen, küjür duñmam?*

Kültegin

*Ak-Sıldıstıñ ulug ordu-turaskaalın
Am-na tudup, doostum ıškaş.
Ooñ soonda Eres-Turan, Yegin-Silig begniñ baza
Eçizinge çedir tudup, turguzar men.
Şak bo çerge, tayga-sınga, hovularga
Ça-dayınga ölürtken çon söögü eves,
Kaas-çaraş turaskaaldar, ordular-la
Karak öörtüp, çürek çıldıp turar bolzun!
Ölüm-çidim, han-çin, hinçek kırın orta
Öörüşkü-daa, kejik-çol-daa turgustunmas!
Ulug Eldi baştap orar kiji monu
Utpayn saktıp, bodap körem, akım Bilge.*

Pek çok kişinin canını aldım.
Kılıcım la döktüğüm kanı bir araya getirsem,
Bin kişi daha düşüp ölür.
Yaptığım görevlerin hepsini görsem,
Kederden ölürüm ben.
Bu güçlü ve yenilmez intikamını
Artık sizler karşılayıp durdurursunuz!
Devletin çarpan yüreği, sarayın
Koruyucusu olarak kalayım! Yanıtım budur.

Bilge Kağan

Sen huzur içinde değilsin.
İradeni, gücünü ne için harcıyorsun?
Ne düşünüyorsun sen, sevgili kardeşim?

Kültegin

Ak-Sıldıs'ın büyük anıtını
Henüz bitirdim.
Ondan sonra Eres-Turan, Yegin-Silig Bey'in de
Anıtlarını bitirip diyeceğim.
İşte tam burada, taygalarda, bozkırlarda
Savaşlarda öldürülen insanların kemiklerini değil,
Muhteşem anıtlar, saraylar diyeceğim,
Gözler sevindirip yürekleri ısıtacağım!
Ölüm, kan, işkence olan yerde
Mutluluk da baht da bulunmaz!
Yüce Vatanımızı yönetecek kişi olarak bunu
Unutma, hatırla, ağabeyim Bilge.

Kültegin, klasik trajedi ve dramlarda olduğu gibi bir ikilem içindedir. Bir taraftan kendi kaderi onu zorlu yollardan geçirmiş, ağır yaralar almasına sebep olmuştur. Ancak diğer taraftan halkı saldırı altındadır, halkının çektiği ıstırapın sorumluluğu onun omuzlarına yüklenmiştir.

Kültegin

*Han-çin, han-çin, ölüm-çidim, dayın-çaa la-
Kara çaştan körüp ösken çüvem-ne bo
Kandığ konçug karji-doşkun delegey boor?
Kajan mayaa çırık üye turar çüvel?
Ak, kara-daa, kandığ-daa bol, dirig kiji
Amı-tının keergel çokka üzüp çoraaş
Erig baarım doştalğan deg, doşkuuraştıñ,
Eki-baktı ılgay albas aparjık men.
Egin koja, kezeede-le kadı çoraan,
Ejimni-daa sook-demir tutkan holum
Amı-tından çarıp turda, çüs-çüs çonnuñ
Akkan hanı karaam duglap, hinçee çetti.
İzig-tülük tulçuuşunnuñ üyezinde
İştin çara kezip çoraan dayzınım deg,
Bagay ejim inanıştıg hörek-çüreen
Baza inçaan, ılgal-daa çok, öttür şaştım...
Hirezinde handır körüp, bodap keerge,
Kiji-bile kiji dömey boor çorjuk.
Ol hirede, çüge-le bis aravista
Oojurgal çok ölüñjüp-le çoruur bis aan?
Ejim diğes, ektim ajır köörümge-daa
Eres-Turan "mında men!" dep uttavas-tır.
Kaptagayda kara çaaskaan artkan bodum
Harılap keer ejim çokta, kançaptar men?
Emge-tikçok ulus-çonnu böle tutkan
El-kürüneniñ erge-ajın kamgalaar dees,
Ayda-çıldı aaldan vıraş, inak sarım
Ak-Sıldızım, seni baza ıskınıptım!*

Kültegin

Kan, ölüm, savaş...
Küçüklüğümünden beri gördüğüm tek şey bu!
Nasıl bir korkunç dünya bu?
Benim aydınlık günlerim ne zaman gelecek?
Kim oldukları önemli değil, insanlar
Canlarını insafsızca teslim edecek.
Yüreğim katılaşmış gibi, zalimliğimin
Farkına varamaz oldum.
Her zaman yanımda olan
Can dostumu kendi elimle, soğuk demirle
Öldürdükten sonra, döktüğüm bütün kanlar
Benim için ıstırap oldu.
Savaşın en kızgın anında
Sanki düşmanımı öldürmüş gibi
Zavallı dostumu da
O zaman ayırmadan öldürdüm.
Her şeye rağmen,
İnsan insandır.
Neden birbirimizi
Acımasızca öldürüyoruz? Dostum, omzumun
üstünden baktığımda
Eres-Turan "buradayım" demedi.
Bu dünyada bir başına kalan ben,
Konuşacak dostu olmadan ne yaparım?
Pek çok insanı bir araya getiren
Devletin menfaatini korumak için,
Aylarca uzaklara gidip yalnız bıraktığım sevgili eşim
Ak-Sıldıs'ım seni de kaybettim!

*Bo-la turar çonum çolun bodap çoraas,
 Bodum huumda salım-çolum budap aldım.
 Çaalap alğan aldar-adım, küçü-kijüm
 Çangıs bezin körüjünü dirgispedi!
 Ajırbas on, Ak-Sıldızım, ür-daa bolbayn,
 Ayırañaan çırınđıva ujuptar men.
 Ol bir düne meñee çassıp turganuj deg,
 Oşkavışaan, meni örşeeep, hüleep aar sen.
 Şak bo çerğe kejik-çoldug çurttaar dize,
 Çayınnalçak aldar eves, çanımda bo
 Bagay ejim, inak sarım inakşılı
 Bajım ajır çeder turda, bilbeyn bardım.
 İnçalza-daa taji bolğan salım-huumnun
 İytkanı oruu izeer ujurlug boop,
 Indıg erge kımda-daa çok deerzin bilbeyn,
 İnçaldır-la çonum çolun şitpirledim!
 Bir taladan- çonnu baştaar hüleelgem dep,
 Bir taladan- kiji bodum setkilim dep,
 Kattıştırıp, kojup bolbas iyi dayzın
 Kayızı-daa bodumnun-na iştinde-dir.
 Kayızınun talazın-na şilip aarın,
 Kançaldır-daa bodangaştın, bilbes-tir men.
 Baskan izim, uglaan bajım hôlegezi
 Barza-barza, kelir öyge eki boor be?
 Bodal, bodal... aarışkılg aytırıglar...
 Bodum bajım tudup çiiir dep bar-la çıdır.
 Kelir öyde çajırptınğan harularje
 Henzig-daa bol, köre kaaptar şağlıg bolza!*

Bura yaşayan halkımın kaderini düşünerek
 Kendi kaderimi mahvettim.
 Kazandığım namım, gücüm
 Gidenleri geri getiremedi!
 Ne yapalım, Ak-Sıldız'ım artık yok,
 Rengârenk bir ışığa doğru uçuyorum.
 Bir gece bana sokulduğun gibi,
 Beni öperek, affedip kabul edersin.
 İşte bu yerde, mutlu mesut yaşamak için
 Şan, şöhret değil, yanımdaki
 Zavallı dostum, sevdiğimin aşkı
 Bana yetermiş, bunu bilemedim.
 Ama bir tigin olarak çizilen kaderimin
 Yolunda yürümeliyim.
 Hakkım olmadan
 Halkımın kaderi için kararlar verdim.
 Bir taraftan halkı yönetme isteğim,
 Bir taraftan kendi hayatım...
 Bir araya getirilemeyecek iki düşman
 İkisi de benim içimde.
 Hangi tarafı
 Nasıl seçeceğimi bilemedim.
 Gittiğim bu yol,
 Beni güzel günlere çıkarır mı?
 Düşünceler, düşünceler... Baş ağrıtan sorular...
 Delireceğim.
 Gelecekte ne olabileceğini
 Keşke görebilsem!

c) üçüncü sahne: Çin Ordusu ve Kapagan Kağan'ın askerleri Göktürkleri iki koldan sıkıştırmış, Türk ordusu iki ayrı cephede umutsuz bir savaş vermektedir. Düşman orduları Ötüken'in kapılarına dayanmış, Türk halkı esir edilmek üzeredir. Kültegin'in savaşçı ruhu tekrar uyanmış, halkı için kılıcını eline alarak cepheye gidip yaralanmıştır. Çin ordularının komutanı Li Lun-Kin, hem Göktürklerin ne kadar askeri kaldığını görmek hem de teslim anlaşması teklif etmek için elçi göndermiştir. İlbiğe Kadın, Çin elçisini kandırarak ordularına biraz daha zaman kazandırmak için sadece yaşlılardan, kadınlardan ve çocuklardan oluşan ahaliyi bir asker gibi giydirmek. Gece çok ateş yaktırır. Elçi gece yoldan geçerken bunları görecektir ve Göktürklerin henüz ölmediğini onlara gösterecektir. Ancak Kültegin, bu son çabaların faydasız olduğunu görerek başka bir plan yapar. Kudus-ool'u elçiye karşılamaya gönderir. Çin komutanının gönderdiği elçi Likeng'dir. Kudus-ool'un aşağılamaları ile karşılanan Likeng esirlerin bırakılması ve barış yapılması için Kültegin'in esir olarak verilmesi gerektiğini söyler. Kültegin, ailesinin tüm muhalefetine rağmen bu teklif etmek istemektedir. Kültegin, Kudus-ool'dan nasihat ister:

Kültegin

*Bo nazinga çedir çurttaas, Kudus-oolduñ
 Bodal çok, çiiik sös etkenini dıñnavaan men.
 (Kudus-oolga)*

*Karañ körnür, büdüü bilir kiji sen-ne
 Harın biske mergen sümeñ kadıp körem.
 Üye öttür kelir öynü köör kiji – sen.
 Üüle-huumnun ug-şiiin aytıp, söglep körem.*

Kudus-ool

*Kelir üye- çiiü boorun bazım sanay,
 Kezeede-le öşkerliş çok turar kıldır
 Çarlık bijeen depter eves. Çangıs bezin
 Salım-çolduñ uglañ bolur oruu kövey.
 Karjıp ertken, adırargan oruktarnıñ
 Kayızınçe çige körgeş, bazıptarın
 Hün, şak, bazım bürüzünde kiji bodu
 Küzel-çütkül aaynı-bile şilip çoruur.*

Kültegin

*Bu yaşıma kadar, Kudus-ool'un
 Saçma, anlamsız sözlerini dinlemek istemedim ben.
 (Kudus-ool'a)*

*Sen ileri görüşlüsün, sırları bilirsin,
 Şimdi bize bilgece bir nasihat ver lütfen.
 Geleceği gören kişisin.
 Yapmam gerekeni, yönümü göster lütfen.*

Kudus-ool

*Gelecek... Olacakların
 Her zaman değişmeden kaldığı,
 Yazıldığı bir defter değil. Üstelik
 Kaderin çıktığı pek çok yol var.
 Kesişen, ayrılan yolların
 Hangisinden gideceğini
 İnsanın kendisi
 Kendi iradesiyle seçer.*

*Adırganan oruktarıñ beldirinde
Am bo hünde turar-dır sen. İnçalza-daa
Belen sime, duza kadıp şıdavas men.
Meen aña çeder hire küjüm çok-tur.
Çünü şilip alırıñı boduñ bajıñ
Çüreñ-bile simelejiñ, bodap turda,
Kara çerniñ, düp çok deerniñ murnunda sen
Kara çaaskaan turar-dır sen – küjüñ ol-dur!*

Kültegin

*Beldirşekke iyi oruum kayızı-daa
“Beer kel!” dep, meni kıy dep, manap çıdır.
Bireezinde – meen bodum amı-tınım!
Bireezinde – töreen çonum amı-tını*

İlbilge Kadın

*Örşee, oğlum, inça dive! Çüreem kespe!
Özeer hoy deg, seni kaçap beripter men?!*

Kültegin

*Boduñ oğluñ tını-la dees,
Bo-la turar büğü çonuñ,
Kırqıñ kesken sigen işkaş,
Kırdırıp aar sen be, avay?!
A men... meni Eres-Turan,
Ak-Sıldızım- inak sarım,
Bagay a’dım Azmanım-daa
Managzıp turlar boor oñ.
Azmanımı muna kaapkaş,
Ak-Sıldızım uşkarıpkas,
Eres-Turan ejim-bile
Ezeñgivi deestirip kaap,
Deñger-deerniñ karak çetpes
Delgem ulug hovuzunga
Salgın-bile, sırın-bile
Çarjıp halıp çoraay-la bis.*

*Eres-Turan amı-tından çarılza-daa
Eji meni am-daa kagbayn, ööredip çor!
“Kara çaaskaan artkan men” dep bodap çordum.
Harın am-na çonum-bile tuduş-tur men.
Ölürgeñim dayzınnarıñ sanı, tünü,
Ösken tudum, bodum çonum aas-keji
Öörüşküzü kövüdep-le turbas derzin
Öyünde men bilbeyn çordum. İnçalza-daa
Ooda-la maña böğün baçıt-haynıñ
Oruktarın odura şaap, töndürüp kaayn
Emin erttir höy çugaanıñ heree çü boor.
Eey, Likeng! Beer kel çe, meni dıña!*

*Ayrılan yolların kavşağında,
Duruyorsun sen şimdi. Ancak
Ben nasihat veremem, yardım edemem.
Benim bu kadar gücüm yok.
Hangi yolu seçeceğine sen kendin
Yüreğın ile hissederek, düşünerek
Kara toprağın, uçsuz bucaksız göğün önünde
Bir başına seçeceksin, senin imtihanın budur*

Kültegin

*Önümdeki kavşakta iki yol var, ikisi de
Beni çağırıyor, beni bekliyor.
Birisinde – kendi canım!
Birisinde milletim!*

İlbilge Kadın

*Affet, oğlum, öyle deme! Yüreğimi deşme!
Seni nasıl kurbanlık koyun gibi veririm?!*

Kültegin

*Kendi oğlunun canı için,
Bütün halkını
Kesilmiş ot gibi
Kırdırarak mısın annem?!
Ancak, ben... beni Eres-Turan
Ak-Sıldızım, aşkım,
Zavallı atım Azmanım da
Bekliyorlar.
Azmanıma binerek
Ak-Sıldızımı terkisine alarak
Dostum Eres-Turan ile
Üzengi üzengiye
Gök Tanrının uçsuz bucaksız
Büyük, geniş bozkırında
Rüzgârla,
Yarışacağız biz.*

*Eres-Turan hayatını kaybetse de
Dostu olan beni asla terk etmedi.
“Bir başıma kaldım” diye düşündüm.
Aksine şimdi halkım ile birlikteyim.
Öldürdüğüm düşmanların sayısı,
O kadar çoğalmıştı ki, kendi halkımın bahtını,
Mutluluğunu çoğaltmanın ne demek olduğunu
O zamanlar ben bilmiyordum. Ancak
Hiç değilse burada bugün felaketlerin
Yollarını kesip, onları bitirdim.
Çok fazla konuşmaya gerek yok.
Hey, Likeng! Buraya gel, beni dinle!*

Epilog: Bozkırın ortasında bir bengütaş durmaktadır. Bengütaşın demir ile kazındığı duyulmaktadır. Bu, Bilge Kağan'ın Kültegin için diktirdiği bengütaşır. Taş boyunca Bilge Kağan'ın sesi duyulur.

Bilge Kagaan

*Bay-şıldaldı, todug-dogaa çonnu eves,
Baksırıp türeen çonnu baştap egeleen men.
Dört-le çükte too bıdarap, taraan çonnu
Dögerezin böle çıgaş, küştüñ kıldım!*

*Özer tının töreen çonu siler-le dees,
Örgüp bergen Külteğinni aldarjıttım!
Meen duñmam, Külteğinniñ adın sıkpayn,
Bedik çırık soruk-küştüñ çurttañar-la!*

Bilge Kağan

*Zengin ve tok halkı değil,
Yoksul ve aç bir halkı yönettim ben,
Dört bir tarafa dağılıp gitmiş halkın
Hepsini bir araya getirdim, güçlü kıldım ben!*

*Canını siz halkı için
Feda eden Kültegin'i ölümsüzleştirdim!
Kardeşim Kültegin'in adını unutmayın,
Aydın, coşkun güçlü yaşayın!*

Taşı kazıyan ses iyice artıp güçlenir ve kulakları sağır edecek gibi olur. Gün batar, dolunay ve yıldızlar görünür. Ses kesilir. Sessizlik. Sadece ötleğenin titreyen sesi duyulur. Ansızın uzakta bir kurt uluması duyulur. Giderek uluma sesi artar, artar. Uluma sesi- Kültegin'in sesi. Perde iner.

Sonuç

Sanatçılar, eserlerindeki tarihsel arka planı oluştururken tarihle ilgili birtakım çalışmalardan yararlanırlar. Örneğin Shakespeare, II. Richard için Holinshed'in 1587'de 2. Baskısı yapılan *Chronicles* adlı yapıtından (Nutku 2014: V-VI); Julius Caesar için ise Plutharkos'un Yunan ve Roma Büyüklerinin Yaşamları adlı kitabının İngilizce çevirisinden yararlanmış (Bozkurt 2002: 7-8) ve bu tarihsel bilgileri kendi edebi yaratımı içinde kurgulamıştır. Eduard Mijit ise eserini oluştururken doğrudan Bilge Kağan ve Kültegin Bengütaşlarından istifade ederek, II. Göktürk Kağanlığı tarihi ve Kültegin, Bilge Kağan, Tonyukuk ile ilgili bilgileri ilk ağızdan edinmiştir. Ancak edebiyatçıları birer tarihçi, eserlerini de bir tarih kitabı olarak kabul ederek değerlendirmek kuşkusuz yanlış olacaktır. Literatürde "tarihsel oyun" (Alm. historisches drama, Fr. pièce historique, İng. historical play) adı verilen eserler, tarihsel bir olayı, geçtiği çağı, ortamı ve kişileriyle kimi zaman ona bütünlükle bağlı kalarak kimi zaman da özgürce yorumlayarak vermeye çalışırlar (Çalışlar 1996: 624). Bu nedenle Kültegin piyesinde de tarihsel bilgiler ile edebi olarak kurgulanmış tarih arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır.

Örneğin eserde günlerini saray çadırında Çinli hizmetkârları ile eğlenerek geçiren, devlet işleri ile hiç ilgisi olmayan biri olarak tasvir edilen Kapagan Kağan'ın (kağan olmadan önceki adı Böğü Çor, Çin kaynaklarında Mo-Ço; eserde Moçur) hayatı isyan eden boylar ve Çin ile savaşarak geçmiş ve ölümü de bir seferden dönerken olmuştur (Ercilasun 2016: 261, 291). Eserde Kapagan Kağan, ölmeden evvel oğlu Kuçuk'u töre hilafına kağan yapar. Ancak tarihsel kaynaklarda ölümünden sonra kağanın oğlu İni İl tahta çıkar ve Kültegin kendisine bağlı boylarla çok kanlı bir darbe yaparak tahtı ağabeyi Bilge'ye bırakır (Ercilasun, 292). Bir önemli farklılık da Tonyukuk ile ilgilidir. Eserde tıpkı yazıtlardaki gibi bilge ve yiğit bir devlet adamı olarak tasvir edilen Tonyukuk, dönemin tarihsel belgelerinde A-shih-te Yüan-chen ismi ile tanınmaktadır (Taşağıl 2004: CIII: 12-13). Kültegin piyesinde ise Tonyukuk'tan ayrı bir Aşide Yuan-çen daha vardır. Piyeste Aşide Yuan-çen, Çin'de eğitim almış, Türk olmasına karşın Çin adı taşıyan, Çin hayranı olan ve Kültegin ile ailesine karşı büyük bir suç işleyen bir karakter olarak tasvir edilmiştir.

Yazar, eserinde Yegin-Silig Bey⁷ gibi gerçek tarihi kişiliklerin yanında Kültegin'in eşi Ak Sıldıs, can dostu Eres-Turan, Eres-Turan'ın annesi Kök-Kıs ve olay örgüsünün Kültegin'den sonra en önemli dinamiklerinden biri olan Kudus-ool gibi Tuvalı adı taşıyan kurgusal kahramanlar da kullanarak Kültegin piyesine yerli bir bakış açısı da getirmiştir.

Eduard Mijit, piyesinde devlet adamı olmanın bireylere yüklediği sorumlulukları Kültegin'in trajedisi üzerinden verir. Eserdeki dramatik monologlarda Kültegin'in kendi hayatı ve halkına karşı olan sorumluluğu arasında seçim yapmak zorunda kalışı anlatılır. Sophokles'in de dediği gibi "insan acı çekerek öğrenir. Kültegin de önceleri babasının kendisine bıraktığı mirası reddetmesinin bedelini sevdiklerini kaybederek öğrenir. Oyunun ilerleyen bölümlerinde Kültegin çektiği acıların verdiği olgunlukla olması gereken kişiye, fedakâr bir devlet adamına dönüşüp hayatını halkı için feda eder. Yazar, Kültegin'in dramını tarihi gerçekleri tahrif etmeden, hamasete batmadan, edebi üslubunu sosyal fayda için terk etmeden, okuyucu için gayet açık ve estetik bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁷ Yazıtlarda Yigen Silig Bey'in adı (Eserde Yegin Silig Bey) atını Kültegin'e veren komutan olarak geçmektedir. (Taşağıl, 40)

Kaynakça

- Arıkoğlu, E., Kuular, K. (2003), Tuva Türkçesi Sözlüğü, Ankara, TDK Yay.
- Bozkurt, B. (2002), Shakespeare, Julius Caesar, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Çalışlar, A. (1996). Tiyatro Ansiklopedisi, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Ercilasun, A. B. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları İstanbul, Dergâh Yay.
- Fridman, E. J. N. (2002) "Tuva Şamanizmi", Türkler Ansiklopedisi, C. 20, Ankara, Yeni Türkiye Araştırmaları, s. 180
- Koçoğlu, V. (2007). "Tuvaca Bir Yayın: Külük Taji", Turkish Studies Volume 2/2, Spring 2007, s. 476-491
- Kombu, C. C. (2012) "Mijit Eduard Bayroviç", s. 147-149, Tuvinskaya Literatura, Kızıl.
- Korkut, S. (1997), Shakespeare, Antonius ile Kleopatra, İstanbul, MEB Yay.
- Kormuşin, İ. (2017), Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları, Ankara, TDK Yay.
- Nutlu, Ö. (2014), Shakespeare, II. Richard, İstanbul, İş Bankası Yay. Hasan Ali Yücel Klasikleri
- Samdan, Z. B. (2003), Kültegin, Orhun-Yenisey Bijimelderi, Ankara, Türksoy Yay.
- Şengül, A. (2009), "Türk Tiyatrosunda Tarih", Turkish Studies, Volume 4/I-II, Winter 2009, s. 1931-1987
- Töre, E. (2016). Modern Türk Tiyatrosu (Temalar), İstanbul, Kesit Yay.
- Taşagıl, A. (2004). Göktürkler, C III, Ankara, TTK Yay.